МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІНЖЕНЕРНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ІМ. Ю.М. ПОТЕБНІ

Кафедра управління та адміністрування

Кваліфікаційна робота(проєкт)

магістр
(рівень вищої освіти)

НА ТЕМУ: РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Виконав: студент другого курсу, групи 8.2813-2
Спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
(код і назва спеціальності)

освітньої програми Публічне управління та адміністрування
(назва освітньої програми)
Хорунжий Артем Вікторович
(ініціали та прізвище)

Керівник: Міхайлов Д.С., викладач кафедри управління та адміністрування, кандидат наук з державного управління
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)
Рецензент Антонова Л.В., професор кафедри управління та адміністрування, доктор наук з державного управління
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні
Кафедра управління та адміністрування
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
(код та назва)
Освітня програма Публічне управління та адміністрування

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри д.філос.н.,
проф.Воронкова В.Г. _____
«___» _____ 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ (ПРОЄКТ) СТУДЕНТОВІ (СТУДЕНТЦІ)

Хорунжий Артем Вікторович
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи (проєкту) Роль державної влади в забезпеченні соціального захисту громадян в умовах військового стану
керівник роботи Міхайлов Д.С., викладач кафедри управління та адміністрування, кандидат наук з державного управління
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «22» 02.2024 року № 365-С
2.Строк подання студентом роботи 01 грудня 2024 р.
3.Вихідні дані до роботи 1. Формування плану. 2. Формування гіпотези дослідження. 3. Аналіз літературних джерел за останні п'ять років. 5. Методологія дослідження.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) *1. Теоретико-методологічні засади державної влади в забезпеченні соціального захисту громадян в умовах військового стану. 2. Аналітико-дослідницькі виміри напрямів удосконалення державної влади в забезпеченні соціального захисту громадян в умовах військового стану*
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Міхайлов Д.С., викладач кафедри управління та адміністрування, кандидат наук з державного управління	01.10.24	
Розділ 2	Міхайлов Д.С., викладач кафедри управління та адміністрування, кандидат наук з державного управління	01.12.24	
Нормоконтроль	Венгер О.М., к.п.н., доц. кафедри управління та адміністрування		

7. Дата видачі завдання 30 червня 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	З'ясувати теоретичні засади соціального захисту громадян в умовах військового стану	15.09.24	
2	Сформувати понятійно-категоріальний апарат соціального захисту громадян в умовах військового стану	01.10.24	
3	Розкрити методи та засоби соціального захисту громадян в умовах військового стану	15.10. 24	
4	Виявити діагностику проблем соціального захисту громадян в умовах військового стану	30.10.24	
5	Дослідити напрями удосконалення соціального захисту громадян в умовах військового стану	17.11.24	
6	Запропонувати інструменти удосконалення соціального захисту громадян в умовах військового стану	25.11.24	
7	Обґрунтувати складові соціального захисту громадян в умовах військового стану	30.11.24	
8	Розробити практичні рекомендації щодо удосконалення соціального захисту громадян в умовах військового стану	02.12.24	

Студент _____ А. В.Хорунжий
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проєкту) _____ Д.С.Міхайлов
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ О.М.Венгер
(підпис) (ініціали та прізвище)

АНОТАЦІЯ

Хорунжий А.В. Роль державної влади в забезпеченні соціального захисту громадян в умовах військового стану.

Кваліфікаційна робота для здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», науковий керівник Міхайлов Д.С. Запорізький національний університет. Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М.Потебні. Кафедра управління та адміністрування, 2024.

В кваліфікаційній роботі розглянуто теоретико-методологічні засади ролі державної влади в забезпеченні соціального захисту громадян в умовах військового стану. Розглянуто особливості ролі державної влади в забезпеченні соціального захисту громадян в умовах військового стану. Певна увага приділяється виявленню перспектив і недоліків напрямів удосконалення впливу державної влади в забезпеченні соціального захисту громадян в умовах військового стану.

Ключові слова: ДЕРЖАВНА ВЛАДА, СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ, ВІЙСЬКОВИЙ СТАН, СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА, ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА, СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ, ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ

ABSTRACT

Khorunzhyi Artem. Social Marketing as a Tool for Socio-Economic Development of Society.

Qualifying work for obtaining a master's degree in higher education, specialty 281 «Public management and administration», supervisor Mikhaylov D.S. Zaporizhzhia National University. Engineering Educational and Scientific Institute named after Y. Potebny. Department of management and administration, 2024.

The qualification paper examines the theoretical and methodological foundations of the role of state authorities in ensuring the social protection of citizens under martial law. The peculiarities of the role of state authorities in providing social protection to citizens under martial law are analyzed. Particular attention is paid to identifying the prospects and shortcomings of improving the impact of state authorities in ensuring social protection for citizens under martial law.

Keywords: STATE AUTHORITIES, SOCIAL PROTECTION, MARTIAL LAW, SOCIAL SUPPORT, HUMANITARIAN AID, SOCIAL JUSTICE, HUMAN RIGHTS PROTECTION

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЛІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Теоретичні основи соціального захисту в умовах воєнного стану

1.2. Методологія державного управління забезпечення соціального захисту громадян в умов воєнного стану

1.3. Понятійно-категоріальний апарат забезпечення соціального захисту під час воєнного стану

Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИКО-ДОСЛІДНИЦЬКІ ВИМІРИ НАПРЯМІВ УДОСКОНАЛЕННЯ РОЛІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту під час воєнного стану

2.2. Діагностика викликів, з якими стикається держава при наданні соціальної підтримки громадянам в умовах воєнного стан

2.3. Напрями удосконалення взаємодії органів державної влади, місцевих органів влади та громадських організацій у сфері соціального захисту під час воєнного стану

Висновки до другого розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ВСТУП

Широкомасштабна військова агресія російської федерації проти України призвела до безпрецедентних наслідків. Вперше після завершення Другої світової війни в центрі Європи цивільне населення піддається масованим бомбардуванням і численним жертвам. Українці стають жертвами фізичного насильства, страждають від фізичних болів, зазнають моральних травм та майнових збитків через руйнування та пошкодження їхнього майна. Крім того, війна значно збільшила кількість громадян, які потребують соціальної підтримки через втрату умов для нормального існування. Одночасно з цим спостерігається значне навантаження на систему соціального захисту при зниженні надходжень до державного та місцевих бюджетів, а також фондів пенсійного та соціального страхування. У таких умовах стало гострим питанням здатність держави забезпечити реалізацію соціальних прав громадян, зокрема їхнього права на соціальний захист.

Згідно статті 46 Конституції України «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [38].

Введення на території України воєнного стану передбачає обмеження певних прав громадян, що визначені в статті 64 Конституції України. Проте право на соціальний захист не входить до цього переліку. Таким чином, держава зберігає за собою обов'язок виконувати соціальну функцію. Це стосується різних сфер суспільних відносин, де реалізуються соціальні права громадян, зокрема в трудовій діяльності, соціальному страхуванні, соціальній допомозі, охороні здоров'я, освіті та житловій політиці.

В умовах воєнного стану особливого значення набуває питання соціального захисту громадян. Воєнний стан створює нові виклики для

державної влади, яка повинна забезпечити безперервність та ефективність соціального захисту, адаптуючи свої інститути, механізми та ресурси до умов кризи. Роль державної влади у забезпеченні соціального захисту громадян у військовий час є одним із найважливіших аспектів державного управління. Соціальний захист включає надання фінансової, медичної, гуманітарної допомоги, а також захист прав і свобод громадян, які постраждали від воєнних дій або опинилися у складних життєвих обставинах.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки ефективних механізмів взаємодії між державою, громадськими організаціями та міжнародними партнерами, що дозволить мінімізувати негативні наслідки військового конфлікту для населення. У цьому контексті важливим є аналіз нормативно-правової бази, вивчення особливостей впровадження програм соціального захисту, а також пошук шляхів вдосконалення існуючих підходів.

Питання забезпечення соціального захисту громадян в умовах військового стану неодноразово було об’єктом досліджень вітчизняних вчених, як М.Ажажа, Н. Авдєєва, Л.Антонова, І. Аракелова, В.Бараннік, В. Боняк, Р.Бойко, Н. Болотіна, Г.Борщ, С. Булеца, В. Вакуленко, В.Воронкова, В.Геєць, Т. Доронюк, О.Остроухов, В.Кононець, І.Князєва, Ю. Кривенко, К.Ляшук, В. Москаленко, О. Назаренко, Г.Пастернак, О. Перепелюкова, С. Прилипко, Т. Примак, Таранушенко, Є. Савельєв, А. Старостіна, О. Ярошенко, О. Чебан М. Чорна та ін. Проте, не зважаючи на актуальність питань, на сьогодні все ще залишаються дискусійними положення відносно ролі соціального маркетингу як інструменту соціально-економічного розвитку суспільства, особливо в умовах війни.

Предметом дослідження є теоретичне обґрунтування удосконалення механізмів державного управління в забезпеченні соціального захисту громадян в умовах військового стану.

Об’єктом дослідження є система соціального захисту громадян в умовах військового стану.

Мета роботи полягає у дослідженні ролі державної влади у забезпеченні соціального захисту громадян в умовах військового стану, визначенні ключових проблем та перспектив удосконалення механізмів соціальної підтримки.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі основні завдання:

– визначити сутність теоретичних аспектів соціального захисту в умовах воєнного стану;

– розглянути методологію державного управління забезпечення соціального захисту громадян в умов воєнного стану;

– проаналізувати понятійно-категоріальний апарат забезпечення соціального захисту під час воєнного стану;

– провести аналіз нормативно-правового забезпечення соціального захисту під час воєнного стану;

– провести діагностику викликів, з якими стикається держава при наданні соціальної підтримки громадянам в умовах воєнного стан;

– надати напрями удосконалення взаємодії органів державної влади, місцевих органів влади та громадських організацій у сфері соціального захисту під час воєнного стану.

У процесі дослідження використано такі загальнонаукові методи і прийоми, як: узагальнення; систематизація наукових джерел; монографічний – для детального вивчення теоретико-методичних засад ролі державної влади у забезпеченні соціального захисту громадян в умовах військового стану; аналізу і синтезу, індукції та дедукції – для постановки проблеми дослідження, вивчення і деталізації об’єкта дослідження; аналіз статистичних даних, кейс-стаді; статистичного та техніко-економічного аналізу – для узагальнення факторів і показників ролі державної влади у забезпеченні соціального захисту громадян в умовах військового стану; вивчення міжнародного досвіду у забезпеченні соціального захисту громадян в умовах військового стану; експертних оцінок й аналізу ієрархій – для оцінки стратегічних досліджень ролі державної влади у забезпеченні соціального

захисту громадян в умовах військового стану; розробка моделей впровадження механізмів державного управління у забезпеченні соціального захисту громадян в умовах військового стану; системного аналізу – для вивчення організаційно-методичних засад соціального захисту громадян в умовах військового стану; графічний – для наочного та схематичного зображення теоретичних і практичних результатів дослідження; факторного аналізу – для оцінки ефективності управління забезпечення соціального захисту громадян в умовах військового стану.

Інформаційною базою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, державного управління, результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, закони України, постанови, рішення уряду з найважливіших питань регулювання механізмів державного управління у забезпеченні соціального захисту громадян в умовах військового стану, дані офіційної статистики, а також первинні матеріали, зібрані автором особисто.

Наукова новизна одержаних результатів полягає виявленні специфіки впливу військового стану на соціальну політику держави та розробці рекомендацій щодо підвищення ефективності заходів соціального захисту.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання його результатів для вдосконалення державної політики в сфері соціального захисту, зокрема у кризових ситуаціях. Результати дослідження можуть бути використані державними органами для вдосконалення механізмів державного управління у забезпеченні соціального захисту громадян в умовах військового стану, спрямованих на зміцнення соціально-економічного розвитку суспільства. Підприємства та організації можуть застосовувати запропоновані методики для підвищення стійкості до кризових ситуацій.

Матеріали робіт та результати досліджень схвалюються на всеукраїнській науково-практичній конференції, зокрема:

Хорунжий А.В., Швець Ю.В., Ажажа М.А. Правовий аспект забезпечення соціального захисту населення в умовах воєнного стану. Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції за участю молодих учених та здобувачів вищої освіти «Актуальні питання суспільства у сферах екологічної та цивільної безпеки, енергозбереження, менеджменту та економіки». Запорізький національний університет. Запоріжжя: ЗНУ, 2024. 529 с. С. 301-303. URL: https://www.znu.edu.ua/ii_znu/nauka/2024/aktualni-pytannya/zbirnyk_24.pdf.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЛІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Теоретичні основи соціального захисту в умовах воєнного стану

Дослідження базових теорій та концепцій, які визначають механізми соціального захисту в надзвичайних ситуаціях, зокрема в умовах війни, є важливим для розуміння того, як держава може забезпечити соціальні права громадян у періоди криз, таких як військовий стан або війна. Існує кілька основних теорій і концепцій, що лежать в основі систем соціального захисту, особливо в умовах надзвичайних ситуацій:

1. Теорія соціальної держави

Теорія соціальної держави є основою для розуміння соціального захисту в умовах війни. Вона передбачає, що держава має обов'язок забезпечувати соціальні права своїх громадян і виступати гарантом соціальної справедливості. Соціальна держава повинна створювати систему соціального захисту, яка надає підтримку в разі втрати працездатності, безробіття, старості, інвалідності або під час надзвичайних ситуацій (як-от війна). У контексті війни держава має посилювати цей захист, зокрема, через надання матеріальної допомоги, медичні послуги, компенсації за шкоду та організацію підтримки для внутрішньо переміщених осіб.

Концепція соціальної держави розвивалася поступово, і сучасна епоха відіграла важливу роль у її становленні, постійно збагачуючи її новими ідеями. Необхідність соціально-забезпечувальної функції держави була різноманітно обґрунтована представниками різних епох, країн і ідеологій. Це явище соціальної держави стало об'єктом дослідження багатьох дисциплін:

філософії, права, історії, економіки, політики та соціології.

Важливість конституційного проголошення України соціальною державою для розвитку соціальних відносин у країні підкреслює В. Селіванов [23]. Він зазначає, що це визначення надає сильний стимул для розвитку соціальної сутності держави та створення умов для стабільного функціонування суспільства. Варто звернути увагу на те, що конституційний принцип визначення України соціальною державою передбачає формування моделі взаємовідносин між державою та громадянином, що проявляється у зобов'язанні держави гарантувати права людини, зокрема соціально-економічні права, та регулювати економічні процеси з метою забезпечення добробуту всіх громадян. Проте, через економічні труднощі та відсутність відповідної законодавчої бази, що забезпечує реалізацію цих норм, впровадження цієї моделі в Україні є складним і болісним процесом.

Теорія та практика соціальної держави для більшості українців залишаються невідомими, як зазначає О.М. Піщулін, називаючи її «терра інкогніта» [21]. Відсутність чіткої системи реформ у соціальній сфері та зрозумілих цілей спричиняє прийняття ситуативних рішень, орієнтованих на тимчасове покращення життєвого рівня окремих груп населення, що, за словами вченого, є проблемою.

Для України постало важливе питання вибору оптимальної моделі соціальної держави, що відповідає національним реаліям, таких як шведська, ліберальна або центральноєвропейська моделі. Це важливе державотворче завдання, і неможливо визначити єдиний підхід до вибору моделі. Ми підтримуємо думку, що в контексті геополітичного становища, природно-кліматичних умов та інших факторів, принцип соціальної держави в українській моделі повинен бути визначальним для державного будівництва. Однак важливо пам'ятати, що модель – це лише теоретична схема, і реальне життя значно складніше та динамічніше. Обираючи свою модель соціальної держави, необхідно враховувати дискусійність цього питання та те, що, здобувши незалежність нещодавно, Україна не може швидко пройти шлях,

яким вже йшли західноєвропейські держави добробуту [26].

2. Теорія гуманізму і прав людини

В умовах війни право на соціальний захист є важливою складовою загальних прав людини. Теорія гуманізму та прав людини наголошує на тому, що кожна людина має право на гідне життя, яке включає доступ до медичних послуг, освіти, належного житла та інші форми соціального забезпечення, незалежно від обставин, таких як війна. У контексті війни держава не тільки має захищати життя своїх громадян, але й забезпечувати їхні соціальні права, зокрема через гуманітарну допомогу, компенсації за матеріальні збитки та інші види соціальної підтримки.

Соціальна робота, як соціальний феномен, набуває ознак практичного гуманізму, оскільки вона вирішує соціальні проблеми і є ефективною відповіддю на виклики сучасності, зокрема забезпечення повноцінного життя для кожної особи. Доброта, милосердя, взаємоповага і толерантність є основними гуманістичними цінностями суспільства. Однак в умовах глобалізації та розвитку «суспільства споживання» ці цінності зазнають трансформацій і втрачають свою первісну значущість. Незважаючи на це, прогрес суспільства і створення умов для повної реалізації потенціалу людини можливі лише через вирішення гуманітарних проблем.

При вивченні методології антропологічного потенціалізму як інноваційного підходу до гуманізації особистості та суспільства, дослідники підкреслюють, що це передбачає підтримку гідної людини, яка здатна не лише до професійної діяльності, але й до творення людяності в різних сферах соціального життя – духовній, культурній, економічній та політичній.

Пирожков С. І., Хамітов Н. В. наголошують, що консолідація країни означає об'єднання не лише людей, але й інститутів і спільнот, серед яких важливими є держава та громадянське суспільство [41]. Життя людини є найвищою цінністю, і кожен має право на достойне існування та на повагу, незалежно від віросповідання, раси, віку чи статі. Навіть у випадках девіантної поведінки (злочинців, наркозалежних, осіб з психічними

розладами), людина, яка потрапила у складні життєві обставини, повинна отримати гуманне ставлення і допомогу від соціального працівника. Однак, на жаль, законодавча база для цих категорій населення часто є недосконалою, тому принцип соціальної справедливості в соціальній роботі має суворо дотримуватися. Практична значущість соціальної роботи проявляється в етиці поведінки соціального працівника, зокрема у принципах професійної діяльності, прояві чуйності, ввічливості, співчуття, чесності та відкритості. Це також включає віру в можливості людини, визнання її права на самовизначення та створення рівних можливостей для всіх. Ці принципи є базовими цінностями соціальної роботи та визначають професійну діяльність соціальних працівників.

3. Теорія солідарності та колективної відповідальності

Теорія солідарності підкреслює, що в умовах надзвичайних ситуацій, як-от війна, вся спільнота повинна бути об'єднана для подолання кризи. Це передбачає спільне розподілення ресурсів, які забезпечують соціальну підтримку, зокрема фінансову, медичну та психологічну допомогу. В умовах військового стану держава повинна активізувати механізми солідарності, залучаючи як державні, так і недержавні ресурси для надання допомоги громадянам, що постраждали від війни, зокрема через благодійні організації, міжнародні фонди та інші структури.

Теорія емерджентних норм була розроблена соціологами Ральфом Тернером і Льюїсом Кілліаном наприкінці XX століття під час дослідження колективної поведінки. Термін «емерджентність» (від англ. emergence – виникнення, появу нового, від лат. emergere – з’являтися) позначає наявність у системі нових властивостей, яких немає в її окремих елементах [17]. Ця теорія базується на попередніх дослідженнях символічного інтеракціонізму та теорії пізнання. Вивчаючи колективну поведінку, вчені встановили, що великі скупчення людей з’являються тоді, коли виникає певна ситуація, що є невизначеною, неструктурованою та неоднозначною. Щоб визначити, структурувати і зробити ситуацію зрозумілою, люди шукають визначення

ситуації шляхом формулювання правил поведінки для цієї ситуації. Для цього встановлюються норми, що надають певний зміст поведінці, оцінюючи її як правильну чи неправильну або дозволену чи заборонену. Ці норми завжди залежать від контексту і відображають уявлення людей про те, що є справедливим у даній реальності [37]. Ми пропонуємо, щоб колективна поведінка здійснювалась під впливом виникаючих норм. Перевизначення того, що є правильним або неправильним у ситуації, дає виправдання та координує дії в колективній поведінці. Люди починають діяти так, як вони не робили б за звичайних обставин, коли відбувається колективна паніка, заворушення, участь у громадянській непокорі або терористичних кампаніях, тому що вони знаходять соціальну підтримку в переконанні, що їхні дії є правильними в даній ситуації [44].

4. Теорія соціального контракту

Соціальний контракт є теоретичним підґрунтям для визначення взаємних прав і обов'язків між індивідом і державою. В умовах війни цей контракт передбачає, що держава повинна виконувати свої обов'язки перед громадянами, забезпечуючи їм базові соціальні права навіть у складних умовах. Громадяни, в свою чергу, повинні бути готовими підтримувати державу через патріотизм, мобілізацію ресурсів та інші форми взаємодії. У випадку війни соціальний контракт передбачає, що держава не може порушувати основні права громадян, зокрема право на соціальний захист, навіть під час введення воєнного

Соціальний контракт може бути як угодою, укладеною різними сторонами (наприклад, щодо створення фондів для надання соціальних послуг населенню чи захисту прав власності), так і спільно розробленим національним проектом суспільного договору, який, навіть без підписання, підтримується різними силами. Це взаємодія громадян, представлених через інститути громадянського суспільства, включаючи вільну економіку, і держави, з метою ефективного вирішення політичних, економічних і соціальних проблем через взаємність і відповідальність. Наприклад, пенсія є

ключовим джерелом доходу для літніх громадян. Її значення не обмежується лише матеріальними аспектами; розмір пенсії також є показником рівня соціальної солідарності при розподілі доходів у суспільстві. Стійкий розвиток суспільства значною мірою залежить від досягнення згоди між поколіннями щодо пропорцій споживання. Для досягнення соціальної згоди необхідні чіткі ціннісні орієнтири, високий рівень організації сторін і дотримання соціальними суб'єктами норм і правил. Тому укладення соціального контракту між працюючим населенням і тими, хто через старість більше не може працювати, але в минулому сам матеріально підтримував старших, має стати складовою економічної діяльності суспільства.

Таким чином, встановлення нового суспільного договору передбачає вирішення кількох ключових завдань [57]:

1. Ініціювання діалогу в суспільстві та між суспільством і владою щодо вибору і реалізації позитивного сценарію.

2. Досягнення домовленості про пріоритети розвитку серед економічних і політичних еліт.

3. Створення та популяризація «нової філософії успіху».

4. Розробка основних принципів і важливих елементів нового суспільного договору, включаючи: реструктуризацію економіки, усунення адміністративних бар'єрів, реформу фінансової системи; корінну реформу освіти; судову реформу (включаючи забезпечення доступу до правосуддя, впровадження третейських судів) і їх практичне впровадження.

5. Визначення нового місця України в міжнародній економічній та політичній системі.

Зокрема, успіх пенсійної реформи залежить від створення в країні умов для міцного та взаємовигідного соціального контракту в сфері пенсійного забезпечення.

5. Теорія антикризового управління

В умовах військового конфлікту важливу роль відіграє теорія антикризового управління, яка зосереджена на ефективному реагуванні на

надзвичайні ситуації. Вона передбачає швидке прийняття рішень, мобілізацію ресурсів, координацію між державними та недержавними установами для забезпечення соціального захисту громадян. В умовах війни важливо організувати адекватну систему підтримки для постраждалих, включаючи евакуацію, надання медичних та психологічних послуг, а також надання фінансової допомоги для тих, хто втратив джерела доходу або домівки. Під час воєнного стану виникають множинні соціальні проблеми, зокрема зниження рівня доходів, руйнування інфраструктури, переміщення населення, збільшення числа осіб, що потребують соціальної допомоги. Криза вимагає оперативного реагування та належного управління ресурсами для мінімізації її наслідків. Теорія антикризового управління пропонує способи визначення та подолання цих проблем, зокрема через активне залучення всіх державних і громадських інститутів.

Таблиця 1.1 – Принципи антикризового управління у соціальному захисті

Принцип	Характеристика
Гнучкість і адаптивність	система соціального захисту повинна бути здатною швидко адаптуватися до нових умов, забезпечуючи допомогу найбільш вразливим категоріям громадян
Мобільність ресурсів	наявність ефективних механізмів переміщення фінансових, матеріальних та людських ресурсів для забезпечення потреб постраждалого населення в умовах дефіциту
Пріоритетність потреб	в умовах обмежених ресурсів держави необхідно визначити пріоритети у наданні соціальної допомоги, зокрема, підтримки військових, поранених, вимушених переселенців, малозабезпечених громадян
Швидке реагування на кризові ситуації	використання інструментів кризового управління для забезпечення першочергової підтримки громадян, що постраждали від війни (наприклад, виплата допомог, забезпечення житлом, медична підтримка)

Таким чином, тісна співпраця між державними органами, місцевими громадами та громадськими організаціями є важливою для досягнення ефективного антикризового управління в сфері соціального захисту. Громадські організації можуть надавати значну допомогу в організації гуманітарних акцій, мобілізації волонтерів та ресурсів.

6. Теорія гнучкого соціального захисту

Теорія гнучкого соціального захисту в умовах війни передбачає, що система соціального захисту повинна бути здатна адаптуватися до змінюваних умов, особливо в період криз. Це означає впровадження гнучких механізмів для надання допомоги громадянам, таких як соціальні виплати, мобільні медичні клініки, швидке реагування на потреби внутрішньо переміщених осіб. У цей період соціальний захист має бути орієнтований на надання максимальної підтримки, зокрема у вигляді тимчасових виплат, збереження трудових прав та забезпечення доступу до основних послуг.

Гнучкість є ключовим аспектом у забезпеченні ефективного соціального захисту громадян у такі важкі періоди, оскільки традиційні методи та системи соціальної підтримки можуть не відповідати новим реаліям війни або надзвичайного стану. Гнучкий соціальний захист передбачає можливість швидкої адаптації політики та програм соціальної підтримки відповідно до змінюваних умов. Під час військового стану може виникати велика кількість нових проблем, таких як вимушені переселення, поранення, втрату роботи або домівки, що вимагає змін у способах надання допомоги. Важливою є здатність оперативно переглядати критерії надання допомоги та забезпечити її отримання тими, хто раніше не мав доступу до системи соціальних виплат, наприклад, внутрішньо переміщеними особами або ветеранами війни.

Гнучкість також означає швидке переміщення ресурсів (фінансових, матеріальних та людських) до тих областей і груп населення, які потребують найбільшої уваги в умовах війни. Це включає в себе ефективне використання наявних ресурсів у найбільш кризових районах. Створення мобільних бригад соціальної допомоги, швидке залучення гуманітарних вантажів та волонтерів, а також використання цифрових платформ для надання допомоги – все це є елементами гнучкої системи соціального захисту.

Гнучкий соціальний захист у військовий час має бути інклюзивним, тобто доступним для всіх категорій громадян, незалежно від їхнього статусу,

віку, раси чи соціального становища. Під час воєнного стану є необхідність у забезпеченні прав та захисту всіх громадян, включаючи тих, хто зазнав серйозних труднощів через війну. Важливим аспектом є універсальність, тобто охоплення різноманітних категорій населення: від людей похилого віку до молоді, від військових до мирних громадян, від внутрішньо переміщених осіб до малозабезпечених.

У рамках гнучкої системи соціального захисту важливим є індивідуалізований підхід, що враховує унікальні потреби кожного громадянина. Наприклад, для людей, що втратили житло або стали інвалідами через війну, має бути передбачена персоналізована допомога, що включає житло, медичне обслуговування та психологічну підтримку. Застосування індивідуальних програм підтримки для окремих категорій, таких як сім'ї загиблих воїнів або жертви насильства, дозволяє максимізувати ефективність допомоги.

Гнучка система соціального захисту не може існувати без активної участі громадських організацій і міжнародних партнерів, які можуть мобілізувати ресурси та допомогу, необхідні для ефективного реагування на надзвичайні ситуації. Міжнародні гуманітарні організації, такі як Червоний Хрест, можуть допомогти в організації постачання продуктів, медикаментів та інших необхідних товарів, а також в проведенні психологічної реабілітації для громадян, які постраждали від війни.

В умовах війни, коли фізичні інфраструктури можуть бути пошкоджені, цифрові технології стають необхідним інструментом для надання соціальної допомоги. Це включає в себе створення онлайн-платформ для подачі заявок на соціальні виплати, доступ до медичних консультацій через інтернет, а також мобільні додатки для моніторингу соціального захисту. Цифровізація дозволяє зробити систему соціального захисту більш прозорою, ефективною та доступною, навіть у віддалених або небезпечних районах.

Гнучкий соціальний захист під час війни передбачає солідарність між

громадянами та державними структурами, а також ефективну співпрацю між різними державними і недержавними акторами, що дозволяє швидко реагувати на зміни та зменшувати негативний вплив війни на соціальну ситуацію в країні.

Гнучка система соціального захисту є важливим елементом управління кризовими ситуаціями, зокрема під час військових конфліктів. Вона дозволяє адаптувати наявні ресурси та програми до швидко змінюваних умов, забезпечуючи максимальний рівень підтримки для громадян, які постраждали від війни. Тільки через інноваційні підходи та взаємодію різних акторів можна створити систему, що ефективно реагує на надзвичайні ситуації і забезпечує соціальний захист навіть у найбільш складних умовах.

7. Теорія економічної стабільності і кризового фінансування

Теорія економічної стабільності та кризового фінансування соціального захисту в умовах військового стану базується на концепціях адаптації економічної політики до умов кризових ситуацій, зокрема війни, та забезпечення належного фінансування системи соціального захисту в періоди значних економічних і соціальних потрясінь. Це стратегічний підхід, що допомагає забезпечити базові потреби громадян та мінімізувати негативні наслідки для соціальної сфери під час надзвичайних ситуацій.

Економічна стабільність – це здатність держави підтримувати макроекономічний баланс навіть під час кризових ситуацій. В умовах війни, коли економіка зазнає значних потрясінь, стабільність стає необхідною для забезпечення безперервності соціальних виплат, пенсій, допомоги малозабезпеченим, внутрішньо переміщеним особам та іншим групам населення. Ключовими елементами економічної стабільності в умовах військового стану є фінансова дисципліна, контроль за бюджетними витратами, підтримка ліквідності банківської системи та підтримка національної валюти. Уряду необхідно забезпечити збереження соціальних витрат, навіть якщо економіка переживає значний спад через зниження виробництва або збільшення витрат на оборону.

Кризове фінансування – це система фінансових заходів, що забезпечує потреби соціального захисту в умовах війни або інших надзвичайних ситуацій. Зокрема, фінансування соціальних програм може здійснюватися через перерозподіл бюджету, запровадження нових податків або позикових інструментів.

Таблиця 1.2 – Джерела кризового фінансування соціального захисту включають

Джерела	Характеристика
Державний бюджет	Перерозподіл фінансових ресурсів з інших секторів на соціальні потреби, включаючи допомогу постраждалим, пенсії та підтримку внутрішньо переміщених осіб
Міжнародна допомога	В умовах війни важливо залучати міжнародні фінансові інститути та гуманітарні організації для підтримки соціальних програм
Позики та кредити	Уряд може звертатися до зовнішніх або внутрішніх кредиторів для покриття додаткових витрат на соціальний захист.
Впровадження нових механізмів фінансування	Наприклад, можна створювати спеціальні соціальні фонди, які будуть заповнюватися через податкові надходження або державні облігації, що дозволяє покривати витрати на соціальні програми в умовах фінансової нестабільності

В умовах військового стану необхідно гнучко адаптувати соціальні програми під нові реалії. Це може включати:

– коригування розмірів соціальних виплат в залежності від економічної ситуації (наприклад, підвищення пенсій або допомоги малозабезпеченим, навіть якщо економіка вражена, через застосування кризових механізмів фінансування);

– розширення категорій отримувачів допомоги, включаючи внутрішньо переміщених осіб, військових, ветеранів та постраждалих від війни;

– запровадження тимчасових пільг для бізнесу та працівників у разі масового безробіття або руйнування виробничої інфраструктури;

– психологічна підтримка та соціальна реабілітація для постраждалих громадян, що потребують додаткової допомоги в умовах війни.

Військовий стан може суттєво порушити економічну стабільність країни, що впливає на стабільність пенсійних систем і програм соціального

забезпечення. В умовах кризи важливо створювати механізми, що забезпечують безперервність виплат пенсій та допомоги, навіть якщо частина економічних потоків буде тимчасово зупинена. Це може включати введення тимчасових пенсійних фондів, нові способи фінансування соціальних програм за рахунок бюджетних резервів або міжнародної допомоги, а також реформування пенсійної системи для підвищення її стійкості до економічних потрясінь.

Теорія економічної стабільності та кризового фінансування соціального захисту в умовах військового стану ґрунтується на інтеграції фінансових, соціальних та економічних політик для збереження соціальних програм у кризові періоди. Основними аспектами є перерозподіл ресурсів, залучення міжнародної допомоги, ефективне використання державного бюджету та створення нових фінансових механізмів для забезпечення стійкості системи соціального захисту. Усе це дозволяє державі підтримувати рівень соціальних виплат і допомоги для найбільш вразливих груп населення навіть в умовах війни та економічних потрясінь.

1.2. Методологія державного управління забезпечення соціального захисту громадян в умов воєнного стану

Умови війни або надзвичайного стану створюють серйозні виклики для системи соціального захисту громадян. Основною метою державного управління в цих умовах є забезпечення стабільності соціальної допомоги, підтримка вразливих категорій населення, забезпечення доступу до основних соціальних послуг, а також збереження соціального миру в суспільстві. Методологія державного управління соціальним захистом у таких умовах повинна бути гнучкою, швидкою, здатною до адаптації та мобільною.

Таблиця 1.3 – Ключові складові методології державного управління забезпечення соціального захисту громадян

Методологія	Характеристика
Гнучкість і адаптація управлінських практик	Управлінці повинні бути готовими до швидкої адаптації вже існуючих управлінських структур і процесів для ефективного реагування на нові виклики, що може включати зміни в адміністративних процедурах, виділення додаткових фінансових ресурсів, а також адаптацію до змін, що можуть відбуватися в соціально-економічній сфері
Централізація ключових функцій і децентралізація виконання	У критичних ситуаціях держава має можливість централізовано приймати рішення щодо фінансування, розподілу ресурсів, а також для координації між регіональними органами влади та іншими зацікавленими сторонами. У той же час важливо забезпечити децентралізовану реалізацію цих рішень через місцеві органи влади, що дає можливість швидко реагувати на місцеві потреби
Взаємодія з громадським сектором та міжнародними партнерами	В умовах війни соціальна підтримка громадян також здійснюється через співпрацю з громадськими організаціями, благодійними фондами, а також міжнародними партнерами. Державні органи повинні налагодити ефективну комунікацію для координації дій і надання необхідної допомог
Принцип оперативності	Управління має бути здатним швидко реагувати на зміни в ситуації, що включає в себе швидке ухвалення рішень, виділення коштів, забезпечення громадян необхідними послугами та підтримкою
Принцип швидкої адаптації	Управлінці повинні здатись адаптувати свої практики до нових реалій в умовах війни, що передбачає використання нестандартних методів прийняття рішень, що дозволяє організаціям і установам працювати в умовах непередбачуваності
Принцип пріоритетності потреб	У періоди війни важливо зосереджувати ресурси на найбільш вразливих верствах населення: ветеранах, поранених, внутрішньо переміщених особах, літніх громадянах та інших категоріях, що опинились у складних життєвих обставинах
Принцип ефективного використання ресурсів	В умовах обмежених ресурсів, управлінці повинні вміти правильно розподіляти та використовувати наявні ресурси для забезпечення найважливіших функцій і надання соціальних послуг
Принцип солідарності та взаємодопомоги	У кризовій ситуації важливо, щоб громадяни відчували солідарність і підтримку з боку держави та один одного. Взаємодопомога на рівні громад та родин має стати основою соціального захисту
Принцип доступності послуг	В умовах війни доступ до соціальних послуг (медичні, фінансові, правові та інші) повинен залишатись на високому рівні, незалежно від місця проживання та економічного становища громадян
Принцип безперервності	Важливо забезпечити безперервність управлінських процесів. Це означає, що навіть за наявності великих перешкод або порушень в інфраструктурі, управлінські структури повинні бути здатними функціонувати, забезпечуючи критичні послуги та стабільність державного управління
Принцип комунікації та прозорості	Важливо забезпечити відкритий обмін інформацією між органами влади, громадськістю, бізнесом та іншими соціальними групами. Це сприяє підтримці довіри до управлінських структур і допомагає швидше реагувати на виклики

Синергетичний метод державного управління забезпечення соціального захисту громадян в умовах воєнного стану базується на принципах взаємодії, самоорганізації та комплексного підходу до управління системою соціального захисту в умовах кризи. Цей метод дозволяє адаптувати управлінські рішення до динамічно змінюваних обставин, які характерні для воєнного стану, і спрямовує ресурси на досягнення синергетичного ефекту – коли злагоджена взаємодія різних компонентів системи приносить більші результати, ніж їх окреме функціонування.

Етапи застосування синергетичного методу:

1. Аналіз стану системи соціального захисту: оцінка актуальних потреб населення в умовах війни; ідентифікація сильних і слабких сторін існуючої системи.

2. Визначення ключових елементів взаємодії: встановлення партнерських зв’язків між державними структурами, громадськими організаціями та міжнародними донорами.

3. Створення механізмів самоорганізації: стимулювання ініціатив громад для вирішення локальних проблем; надання місцевим органам влади інструментів для швидкого реагування на виклики.

4. Забезпечення гнучкості управління: розробка адаптивних політик, які можуть змінюватися залежно від поточних умов; впровадження цифрових технологій для моніторингу та координації соціальної допомоги.

5. Оцінка ефективності та постійне вдосконалення: регулярний моніторинг результатів впроваджених заходів; внесення коректив на основі аналізу зворотного зв’язку від отримувачів соціального захисту.

У період воєнного стану синергетичний метод сприяє оперативній організації гуманітарної допомоги, підтримці внутрішньо переміщених осіб, забезпеченню прав військовослужбовців та їхніх сімей. Створення платформ для співпраці між державними органами, громадськими ініціативами та міжнародними донорами дозволяє ефективно розподіляти ресурси та

забезпечувати їх цільове використання.

Таким чином, синергетичний метод дає змогу трансформувати систему соціального захисту у гнучку, динамічну та ефективну структуру, яка здатна забезпечити стабільність і підтримку громадянам у найскладніших умовах.

Компаративний метод державного управління забезпечення соціального захисту громадян в умовах воєнного стану є підходом, що дозволяє порівнювати та аналізувати різні моделі, механізми та практики соціального захисту, які використовуються в різних країнах або регіонах, для їх адаптації та впровадження в умовах кризи, спричиненої воєнними діями. Цей метод забезпечує системний аналіз найкращих світових практик, що сприяє підвищенню ефективності соціальної політики та управління в надзвичайних умовах.

Етапи застосування компаративного методу:

1. Визначення об’єкта порівняння: вибір країн або регіонів, які мають досвід управління системою соціального захисту в умовах війни чи інших кризових ситуацій; виділення ключових аспектів для аналізу (законодавчі основи, фінансування, організація процесів, рівень підтримки вразливих груп населення).

2. Збір і систематизація даних: дослідження офіційних документів, статистики, звітів міжнародних організацій та аналітичних оглядів.

3. Порівняльний аналіз: вивчення механізмів, інструментів та технологій, які використовуються для забезпечення соціального захисту в умовах надзвичайного стану; аналіз переваг і недоліків кожної моделі.

4. Адаптація до місцевих умов: визначення, які практики можна застосувати в Україні, з урахуванням правових, економічних та інституційних особливостей.

5. Розробка рекомендацій: формування пропозицій щодо вдосконалення системи соціального захисту громадян в Україні.

В умовах воєнного стану в Україні компаративний метод дозволяє: використати досвід міжнародних організацій та інших держав у забезпеченні

гуманітарної допомоги; розробити ефективні механізми соціальної підтримки для внутрішньо переміщених осіб та військовослужбовців; зміцнити систему управління соціальним захистом через інтеграцію найкращих світових практик.

Таким чином, компаративний метод є інструментом підвищення ефективності державного управління соціальним захистом, особливо в умовах кризових ситуацій, таких як війна.

Функціональний метод державного управління забезпечення соціального захисту громадян в умовах воєнного стану передбачає аналіз функцій органів державної влади, їх взаємодії та ефективності у виконанні завдань, спрямованих на підтримку громадян у кризових умовах.

Етапи застосування функціонального методу:

1. Ідентифікація ключових функцій: виявлення та опис функцій державного управління, які забезпечують соціальний захист громадян під час воєнного стану (грошова допомога, забезпечення житлом, медична підтримка тощо).

2. Структурний аналіз: дослідження структури органів управління, які виконують ці функції, та їхніх компетенцій; оцінка ефективності виконання функцій; аналіз часу, ресурсів та засобів, витрачених на виконання кожної функції.

- Виявлення недоліків: ідентифікація проблем у реалізації функцій (зволікання, бюрократія, недостатнє фінансування).
- Розробка рекомендацій: запропонування шляхів удосконалення функцій та підвищення їхньої ефективності в умовах кризи.

Функціональний метод застосування для дослідження швидкості та прозорості виплат для внутрішньо переміщених осіб; оптимізації системи електронних заявок та розподілу коштів; вивчення механізмів надання тимчасового житла постраждалим; впровадження цифрових платформ для моніторингу наявних ресурсів і потреб; аналіз доступності медичних послуг для населення в зоні бойових дій; забезпечення координації між військовими

госпіталями та цивільними медичними установами; оцінка ефективності інформування населення про доступні види соціальної підтримки; використання сучасних комунікаційних технологій для підвищення довіри громадян.

Функціональний метод дає змогу чітко визначити ролі та обов'язки кожного органу у системі соціального захисту; допомагає оцінити ефективність управлінських рішень і виявити резерви для підвищення результативності; сприяє узгодженню дій між органами влади та іншими зацікавленими сторонами; забезпечує адаптацію функцій до динамічних змін в умовах кризи.

Функціональний метод дозволяє оптимізувати систему державного управління для: забезпечення швидкого реагування на потреби постраждалих громадян; підвищення прозорості та оперативності в наданні соціальних послуг; створення стійкої системи підтримки, здатної функціонувати в умовах збройного конфлікту.

Таким чином, функціональний метод є інструментом, що дозволяє підвищити ефективність державного управління та забезпечити належний рівень соціального захисту громадян навіть в умовах значних викликів, пов'язаних із воєнним станом.

В умовах військового стану, коли країна перебуває в кризовій ситуації, існуючі соціальні гарантії повинні бути адаптовані до нових умов. Управлінські процеси повинні бути швидкими та ефективними, щоб оперативно реагувати на зміни та забезпечити потреби громадян.

Для забезпечення соціального захисту громадян в умовах військового стану використовуються такі управлінські інструменти:

– перерозподіл ресурсів: в умовах обмежених ресурсів держава повинна оперативно адаптувати бюджет, перерозподіляючи кошти на забезпечення найбільш пріоритетних соціальних програм і допомог (наприклад, субсидії, пенсії, виплати постраждалим від конфлікту та ін.);

– цифровізація та автоматизація: в умовах військового стану важливо

забезпечити доступ до соціальних послуг через онлайн-платформи, що дозволяє громадянам отримувати необхідну допомогу, подавати заявки на отримання виплат та інформацію про свої права, не виходячи з дому; автоматизація допомагає зменшити навантаження на державні органи та збільшити ефективність процесів; запровадження цифрових технологій дозволяє швидше обробляти дані, покращувати комунікацію між різними управлінськими структурами, а також забезпечувати доступ громадян до важливої інформації та послуг, навіть у умовах війни чи надзвичайного стану

- підвищення мобільності управлінських структур: у кризових умовах важливо організувати мобільні групи, які будуть надавати соціальні послуги безпосередньо в місцях найбільших зосереджень людей або в постраждалих районах; війна або надзвичайний стан вимагає підвищеної мобільності управлінських органів, що дозволяє швидко переносити управлінські функції в інші регіони, здійснювати ротацію співробітників і налагоджувати нові зв’язки для забезпечення роботи в кризових ситуаціях;
- гнучке планування і прогнозування: адаптація до нових умов вимагає застосування гнучких методів планування, які дозволяють коригувати стратегії та тактики відповідно до змінюваних умов; прогнозування кризових ситуацій і розвиток сценарних планів допомагають ефективно реагувати на можливі виклики.
- гнучкі механізми фінансування: у випадку затримки надходження державного фінансування чи зміни економічної ситуації держава може застосовувати різноманітні механізми фінансування соціального захисту, включаючи випуск облігацій, залучення міжнародних коштів, державних резервів тощо;
- моделі управлінської еластичності: в умовах непередбачуваних змін управлінці повинні бути здатні «гнути» структури та стратегії управління, тобто адаптувати їх під конкретні обставини. Це включає в себе використання тимчасових команд, гнучких організаційних структур і розширення повноважень у разі потреби.

Для ефективного забезпечення соціального захисту в умовах війни органи державної влади повинні мати високий рівень підготовки, які здатні працювати в ситуаціях високої невизначеності та стресу. Методологія підготовки управлінців до роботи в умовах війни включає:

– навчання та тренування державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: оскільки у кризових умовах державні посадовці повинні діяти швидко та чітко, навчання має охоплювати важливі аспекти, зокрема, з питань кризового управління, надання соціальних послуг, організації гуманітарної допомоги та підтримки внутрішньо переміщених осіб (наприклад, спеціалізовані тренінги з питань адаптації до умов війни, надзвичайного стану, а також робота з командною взаємодією під час кризових ситуацій);

– розробка стандартів і протоколів кризового управління: установлення чітких протоколів і стандартів дозволяє забезпечити ефективність дій у разі надзвичайних ситуацій;.

– співпраця з міжнародними організаціями: державні органи мають встановити ефективні канали співпраці з міжнародними організаціями (ООН, Червоний Хрест тощо) для отримання додаткових ресурсів і технічної підтримки;

– розвиток навичок стресостійкості та прийняття рішень в умовах невизначеності, що забезпечує здатність швидко оцінювати ситуацію та приймати правильні рішення в умовах обмеженої інформації та часу;

– мобілізація резервів кадрів: в умовах надзвичайних ситуацій необхідно мати мобільні резерви кадрів, здатних виконувати ключові функції в разі необхідності.

Існують різні інструменти та методи, що можуть бути використані для адаптації управлінських практик до умов війни чи надзвичайного стану:

Управлінська методологія адаптації до нових умов війни чи надзвичайного стану передбачає зміну або коригування управлінських процесів, стратегій і практик з урахуванням нових реалій, що виникають в

умовах кризових ситуацій, що забезпечує оперативність, гнучкість та ефективність управління в умовах непередбачуваних загроз та змін.

Адаптація управлінських практик в умовах війни вимагає змін в організаційній структурі, процесах прийняття рішень, ресурсному забезпеченні та взаємодії між різними органами влади та суспільством, що включає в себе кілька основних аспектів:

1. Гнучкість і швидкість реакції: в умовах війни ситуація може швидко змінюватися, що вимагає від управлінців здатності швидко реагувати на нові виклики; замість тривалого погодження рішень, потрібно забезпечити можливість швидкого прийняття рішень на всіх рівнях.

2. Децентралізація управлінських процесів: у кризових умовах важливо делегувати повноваження на місця для швидшої реакції; місцеві органи влади та інші суб'єкти управління повинні мати необхідні ресурси і повноваження для оперативного вирішення проблем, що виникають на місцях.

3. Координація та інтеграція між різними структурами: для успішної адаптації управлінських практик важливо забезпечити ефективну комунікацію та співпрацю між державними органами, місцевими адміністраціями, громадськими організаціями та іншими структурами. Це необхідно для оперативного реагування на ситуації, що виникають у результаті війни або надзвичайного стану.

Забезпечення соціальної підтримки в умовах військового стану є важливою складовою стабільності держави та її здатності підтримувати громадян у часи кризи. Оцінка методів, інструментів і технологій, які використовуються органами влади, дозволяє зрозуміти, наскільки ефективно та оперативно держава здатна реагувати на потреби населення в умовах надзвичайної ситуації.

Методи, які застосовуються для забезпечення соціальної підтримки, можуть бути різноманітними, залежно від специфіки військового стану та потреб громадян.

Таблиця 1.4 - Методи соціальної підтримки в умовах військового стану

Метод	Характеристика
Прямі грошові виплати	Це один із основних методів підтримки, який включає надання пенсій, допомог, субсидій, компенсацій тощо. Під час військового стану важливо забезпечити безперервність цих виплат навіть в умовах економічних труднощів
Психосоціальна підтримка	Забезпечення психологічної підтримки для населення, особливо для тих, хто постраждав від війни, є важливим елементом соціальної допомоги. Це включає надання консультацій психологами, створення кризових центрів і програм для реабілітації
Забезпечення житлом	У разі переміщення людей через бойові дії важливо надати тимчасове житло для внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Також це може включати надання безкоштовних або пільгових умов для осіб, чиї домівки були зруйновані чи пошкоджені внаслідок військових дій
Медична допомога	Забезпечення безперебійного доступу до медичних послуг, особливо в умовах військових дій, є пріоритетом. Це включає надання медичних послуг, лікування поранених, проведення вакцинацій тощо
Забезпечення правової допомоги	В умовах війни зростає потреба в правовому захисті громадян, зокрема, для захисту прав ВПО, постраждалих від бойових дій, а також для тих, хто потрапляє в ситуацію порушення прав людини. Надання безкоштовної юридичної допомоги та консультування стають важливими інструментами державного управління

Інструменти, які використовуються органами влади, включають як адміністративні, так і фінансові механізми для підтримки громадян під час військового стану.

Таблиця 1.5 – Інструменти забезпечення соціальної підтримки

Метод	Характеристика
1	2
Бюджетні інструменти	Державне фінансування соціальної підтримки є основним інструментом. В умовах війни держава повинна оперативно коригувати бюджетні витрати, спрямовуючи їх на пріоритетні потреби, зокрема, на виплату допомог, пенсій, компенсацій
Системи соціального страхування та допомоги	Держава активно використовує системи соціального страхування для надання допомоги громадянам, зокрема, для безробітних, осіб з інвалідністю, потерпілих від війни, сімей, які втратили годувальника тощо
Механізм тимчасових виплат	Під час кризових ситуацій органи влади можуть створювати спеціальні фонди або програми для надання тимчасової фінансової допомоги найбільш вразливим категоріям населення

Продовження табл. 1.5

1	2
Мобільні соціальні служби	Для більш ефективної доставки соціальної підтримки, особливо в зоні бойових дій або в районах з обмеженим доступом до ресурсів, використовуються мобільні соціальні служби та волонтерські ініціативи, що доставляють допомогу до місця потреби
Гуманітарні коридори та програми допомоги	Військовий стан часто супроводжується обмеженнями на пересування громадян, тому створення гуманітарних коридорів для доставки допомоги є важливим інструментом державного управління
Технології забезпечення соціальної підтримки	У сучасних умовах технології відіграють важливу роль у забезпеченні швидкості, прозорості та ефективності соціальної підтримки громадян. Використання новітніх технологій дозволяє значно підвищити ефективність соціальної підтримки, особливо в умовах обмеженого доступу до традиційних інструментів
Цифрові платформи для реєстрації та подачі заявок	У зв'язку з обмеженими фізичними можливостями через карантинні заходи або бойові дії, органи влади створюють цифрові платформи для реєстрації громадян, що потребують допомоги, а також для подачі заявок на виплати та послуги
Системи електронних платежів	Системи електронних платежів дозволяють безперервно здійснювати соціальні виплати, пільги та компенсації без необхідності фізичного контакту з органами влади
Мобільні додатки та онлайн-сервіси	Мобільні додатки для реєстрації та отримання допомоги стають важливим інструментом для громадян у війні. Це дає змогу людям зберігати час та ресурси, отримуючи інформацію про соціальні послуги, допомогу, підтримку без необхідності виходити на вулицю
Аналітичні системи	Використання аналітичних платформ дозволяє державним органам більш точно визначати потреби громадян і коригувати соціальну допомогу в режимі реального часу. Зокрема, аналіз соціальних запитів, виявлення уразливих груп і прогнозування потреб допомагає забезпечити ефективне використання ресурсів
Використання автоматизованих систем для обробки заявок	Для швидкої обробки численних заявок і надання допомоги створюються автоматизовані системи, які прискорюють процеси прийняття рішень та видачі виплат

Оцінка методів, інструментів і технологій, що використовуються органами влади для забезпечення соціальної підтримки під час військового стану, є важливим елементом для забезпечення ефективності державного управління. Оцінка цієї ефективності дозволяє вчасно коригувати стратегії та забезпечити стабільність соціального захисту навіть в умовах кризової ситуації.

Таким чином, методологія державного управління соціальним захистом в умовах військового стану передбачає необхідність швидкої адаптації організаційних структур, координації дій усіх рівнів влади, мобільності

ресурсів, забезпечення соціальних послуг у кризових умовах та ефективної співпраці з громадським сектором і міжнародними партнерами. Важливими складовими є використання технологій, мобільних груп для надання допомоги, а також чітка підготовка органів влади до роботи в надзвичайних ситуаціях.

Методологія адаптації управлінських практик до нових умов війни передбачає значні зміни в організаційній структурі, процесах прийняття рішень і ресурсному забезпеченні. Важливою складовою є гнучкість, швидкість реакції, ефективне використання ресурсів, інтеграція нових технологій та інструментів управління, а також підготовка кадрів, здатних ефективно працювати в умовах кризових ситуацій.

1.3. Понятійно-категоріальний апарат забезпечення соціального захисту під час воєнного стану

У сучасних умовах, коли війна створює значні виклики для соціального забезпечення громадян, дослідження цього апарату є актуальним із кількох причин: по-перше, воєнний стан докорінно змінює соціально-економічний контекст, спричиняючи: масове переміщення населення (внутрішньо переміщені особи); погіршення умов життя через руйнування інфраструктури та економічні втрати; зростання рівня соціальної вразливості окремих категорій громадян. Для вирішення цих викликів потрібне точне розуміння і адаптація понять та категорій соціального захисту до нових умов.

По-друге, у кризових умовах ключовими є швидкість та ефективність надання соціальних послуг. Чіткий понятійно-категоріальний апарат дозволяє: уніфікувати підходи до визначення категорій громадян, які потребують допомоги; встановити єдині стандарти соціального забезпечення в умовах війни; знизити ризик помилок у плануванні та реалізації соціальної політики.

Таблиця 1.6 – Основні поняття та категорії соціального захисту громадян під час воєнного стану

Поняття	Характеристика
1	2
Соціальний захист	сукупність дій, заходів та політик, спрямованих на забезпечення базових потреб громадян, підтримання їхньої соціальної безпеки, надання матеріальної, психологічної та правової допомоги в умовах ризиків і викликів, пов'язаних з війною
	комплексна категорія, сутнісне значення якої можливо всебічно розкрити шляхом дослідження нормативних положень законодавства та позицій вітчизняної правової доктрини.
	це діяльність держави, спрямована на забезпечення процесу формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення і нейтралізацію негативних факторів, що впливають на цю особистість, створення умов для її самовизначення та утвердження в житті
	це сукупність економічних і правових гарантій, які забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян і досягнення соціально прийнятного рівня життя [2]
	це певний механізм, за допомогою якого досягається мінімальний життєвий рівень громадян, це система заходів і відповідних інститутів, призначених для забезпечення нормального існування людини, підвищення рівня задоволення її соціальних потреб, якості життя та перспектив [53]
	систему економічних, соціальних, правових, організаційних заходів, що забезпечує працездатній людині і громадянину відповідні умови для поліпшення свого добробуту за рахунок особистого трудового внеску, а непрацездатним та соціально вразливим верствам працездатного населення – гарантії у користуванні суспільними фондами споживання, матеріальну підтримку, зниження податків [44]
Соціальне забезпечення	організаційно-правова діяльність держави щодо матеріального забезпечення, соціального обслуговування, надання медичної та фармацевтичної допомоги за рахунок спеціально створених фінансових джерел особам, які зазнали соціального ризику, внаслідок якого втратили здоров’я та/чи засоби до існування й не можуть матеріально забезпечити себе та своїх утриманців.
	складова соціальної політики держави, що одночасно вважається невід’ємним компонентом системи соціального захисту і соціальної роботи.

Продовження таблиці 1.6

1	2
Соціальний ризик	соціальний ризик розглядається ж як явище об’єктивного характеру, настання якого не залежить від волі особи та не є наслідком дій останньої, негативні наслідки соціальних ризиків не можуть бути усунуті нею самостійно через зовнішні чинники, а не з будь – яких суб’єктивних причин. Настання соціальних ризиків є потенційно можливим для кожної людини [17]. Настання подій, на випадок яких здійснюється соціальне забезпечення і внаслідок настання яких особа отримує право на забезпечення, є соціальними ризиками; настання подій, на випадок яких відбувається соціальне забезпечення, є соціальними випадками [19].
Воєнний стан	згідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану» це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.
Вразливі категорії населення	групи громадян, які під час воєнного стану зазнають найбільшого ризику соціальної вразливості. Сюди належать внутрішньо переміщені особи (ВПО), пенсіонери, люди з інвалідністю, сім’ї з дітьми, діти-сироти та позбавлені батьківського піклування, військовослужбовці та їхні сім’ї, постраждалі від бойових дій; батьки, які самостійно виховують дитину; сім'ї військовослужбовців, які беруть безпосередню участь у бойових діях; багатодітні та малозабезпечені сім'ї.
Державні соціальні стандарти	це встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій. Державні соціальні гарантії - встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму
Соціальні виплати	матеріальна допомога, що надається громадянам із державного бюджету чи спеціальних фондів. У воєнний час це можуть бути як регулярні виплати (пенсії, допомоги), так і одноразові виплати для подолання кризових ситуацій
Внутрішньо переміщені особи (ВПО)	особи, які були змушені залишити місце свого проживання через загрозу життю або здоров’ю внаслідок збройного конфлікту, але залишилися на території своєї країни

Продовження таблиці 1.6

1	2
Гуманітарна допомога	надання матеріальної підтримки постраждалим від воєнних дій або кризових ситуацій, яке може включати продукти харчування, медикаменти, одяг, житло тощо. Ця допомога може надходити як від державних органів, так і від міжнародних організацій та волонтерських ініціатив
Мобілізаційний ресурс	сукупність матеріальних, фінансових та людських ресурсів, які можуть бути залучені для вирішення соціальних та оборонних завдань у період воєнного стану
Соціальна безпека	стан, у якому забезпечено мінімальні життєві потреби громадян, їхній захист від соціальних ризиків, викликаних воєнними діями, економічною нестабільністю, загрозами здоров'ю чи життю
Кризове управління	система заходів і стратегій, спрямованих на оперативне реагування на виклики і загрози, що виникають у період воєнного стану, з метою забезпечення соціального захисту та стабільності
Економічна стійкість	здатність держави забезпечувати стабільне функціонування соціальних програм та виплат в умовах обмежених ресурсів, економічної кризи та воєнного тиску
Психосоціальна підтримка	комплекс заходів, спрямованих на допомогу громадянам у подоланні психологічного стресу, спричиненого війною
	цілісний підхід до надання допомоги, який поєднує психологічну допомогу та підтримку в соціальному середовищі для покращення психоемоційного стану особи та її інтеграції в суспільство
Цифрові технології в соціальному захисті	використання онлайн-платформ, мобільних додатків, систем електронних виплат і реєстрів для забезпечення доступу громадян до соціальних послуг і підтримки
Рівність і доступність	принципи, які гарантують, що кожен громадянин має рівний доступ до соціального захисту незалежно від місця проживання, статусу чи соціального становища

По-третє, Україна, як частина міжнародної спільноти, повинна дотримуватися гуманітарних стандартів у сфері соціального захисту, що вимагає використання зрозумілого, узгодженого та сучасного понятійного апарату, що відповідає нормам міжнародного права.

По-четверте, в умовах війни інформаційні системи, реєстри та онлайн-сервіси стають важливими інструментами соціального захисту. Узгоджений понятійний апарат є основою для створення таких систем, забезпечуючи їх точність і ефективність.

Соціальний захист громадян під час воєнного стану є складною системою, що потребує чіткого понятійного та категоріального апарату. Цей апарат дозволяє ефективно формулювати завдання, визначати стратегії та оцінювати результати державного управління у кризових умовах.

На нашу думку, поряд із розглядом категорії «соціальний захист громадян» як функції держави, варто досліджувати сутнісну характеристику цього поняття через призму суб'єктивного права громадянина на соціальний захист. Це право є індивідуальним і має комплексний характер, охоплюючи забезпечення у випадках:

– повної, часткової або тимчасової втрати працездатності;
– втрати годувальника;
– безробіття з незалежних від особи причин;
– настання старості;
– інших обставин, передбачених законом.

Суб'єктивне право на соціальний захист можна розглядати:

– у загальному значенні – як право кожного громадянина на забезпечення гідного рівня життя та задоволення соціальних потреб;

– у спеціальному значенні – як право окремих категорій осіб на задоволення їхніх матеріальних і духовних потреб, а також на отримання додаткових пільг з урахуванням їхнього вразливого становища та особливого правового статусу.

В умовах збройної агресії Російської Федерації та запровадження

воєнного стану в Україні такий особливий правовий статус поширюється на військовослужбовців, членів їх сімей, а також на внутрішньо переміщених осіб.

Чітке визначення понять і категорій у сфері соціального захисту під час воєнного стану забезпечує: узгодженість дій різних органів влади; прозорість процедур надання допомоги; ефективність розробки та реалізації стратегій соціального захисту; моніторинг і оцінку ефективності заходів підтримки населення.

Таким чином, понятійно-категоріальний апарат соціального захисту в умовах воєнного стану є базовим інструментом для організації, реалізації та оцінки заходів державного управління. Його застосування сприяє покращенню комунікації між владою, громадянами та іншими зацікавленими сторонами, а також підвищенню ефективності підтримки найбільш уразливих категорій населення.

Висновок до першого розділу

У першому розділі дослідження «Теоретико-методологічні засади ролі державної влади в забезпеченні соціального захисту громадян в умовах військового стану» було розглянуто ключові теорії, концепції, методологічні підходи та понятійно-категоріальний апарат, які лежать в основі соціального захисту в кризових умовах:

– досліджено роль теорій соціальної держави, гуманізму, прав людини, солідарності, антикризового управління та гнучкого соціального захисту у формуванні підходів до захисту громадян під час надзвичайних ситуацій;

– показано, що адаптація цих теорій до сучасних умов війни є ключем до створення ефективної та гнучкої системи підтримки;

– описано синергетичний, компаративний та функціональний методи, які дозволяють забезпечити цілісність та ефективність державного управління соціальним захистом в умовах кризи;

– виокремлено принципи адаптивності, оперативності, децентралізації, мобільності ресурсів та прозорості як основи для удосконалення управлінських практик;

– чітко визначено базові терміни та категорії соціального захисту, зокрема, «соціальний захист», «вразливі категорії населення», «соціальні виплати», «воєнний стан», «психосоціальна підтримка»;

– показано важливість узгодженості понять для ефективного планування та реалізації соціальної політики.

Таким чином, розділ сформував науково-методологічну основу для розуміння ролі державної влади у забезпеченні соціального захисту в умовах військового стану. Виявлені закономірності та принципи можуть слугувати базисом для подальших досліджень і практичного вдосконалення державного управління соціальною сферою в умовах криз.

РОЗДІЛ 2
АНАЛІТИКО-ДОСЛІДНИЦЬКІ ВИМІРИ НАПРЯМІВ УДОСКОНАЛЕННЯ РОЛІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту під час воєнного стану

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну стало серйозним викликом для всіх напрямків державної політики, зокрема соціальної, яка зосереджена на підтримці малозабезпечених і соціально вразливих категорій населення. У зв'язку з активними бойовими діями та запровадженням воєнного стану на території України було внесено низку змін до законодавства у сфері соціального забезпечення, які стосуються військовослужбовців та внутрішньо переміщених осіб. Ці зміни суттєво вплинули на зміст та обсяг їх прав і обов'язків.

Незважаючи на воєнний стан, Україна продовжує реалізовувати державну соціальну політику, спрямовану на забезпечення соціальних прав своїх громадян. Відповідно до Конституції України, закріплено такі основоположні принципи: Україна є соціальною і правовою державою (ст. 1); людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3); забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3); права і свободи є невідчужуваними та непорушними (ст. 21); вони гарантуються Конституцією і не можуть бути скасовані, а зміни до законодавства не повинні звужувати змісту та обсягу цих прав (ст. 22) [35].

Конституція також визначає основні соціальні права громадян, серед яких:

- право на працю та належні, безпечні й здорові умови праці, а також заробітну плату, не нижчу від визначеної законом (ст. 43);
- право на соціальний захист у разі повної або часткової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від особи обставин, у старості та в інших випадках, передбачених законом (ст. 46);
- право на житло (ст. 47);
- право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48);
- право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49);
- право дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на державне утримання та виховання (ст. 52);
- право на доступну та безоплатну освіту у державних і комунальних навчальних закладах (ст. 53).

Особливе значення має право на соціальний захист, яке закріплене в статті 46 Конституції України. Воно охоплює матеріальне забезпечення, підтримку та соціальні послуги у разі настання соціальних ризиків. Термін «соціальний захист» у вітчизняному та зарубіжному законодавстві використовується у різних аспектах [11]:

– у широкому значенні – як система економічних, юридичних і організаційних заходів для забезпечення основних соціальних прав людини;

– у вузькому значенні – як діяльність держави, спрямована на захист населення від негативних наслідків соціальних ризиків;

– спеціальний соціальний захист – як захист, що має особливі умови для певних категорій осіб, визначених законом;

– додатковий соціальний захист – як надання пільг, наприклад, у сфері працевлаштування або житлово-комунальних послуг.

Основним законодавчим актом, що кодифікує принципи соціального захисту учасників бойових дій, є Конституція України. Зокрема, стаття 17 визначає, що держава забезпечує соціальний захист громадян України, які проходять військову службу у Збройних Силах України та інших військових

формуваннях, а також членів їхніх сімей [5]. Це положення є базисом для інших законів і підзаконних актів, які деталізують різні аспекти соціального забезпечення цієї категорії населення.

Конституція підкреслює важливість державної підтримки учасників бойових дій та їх родин, що узгоджується з міжнародними стандартами соціального захисту, закріпленими у Загальній декларації прав людини, Європейській соціальній хартії та інших міжнародних документах.

Таким чином, у сучасних умовах соціальний захист залишається фундаментальним правом громадян України, яке держава забезпечує навіть у кризових умовах воєнного стану.

До категорії нормативно-правових актів, що регулюють соціальний захист у різних сферах, належать також кодекси України. Зокрема:

– Податковий кодекс України – визначає податкові пільги для учасників бойових дій [36];

– Житловий кодекс України – регулює питання надання житла учасникам бойових дій [7];

– Земельний кодекс України – передбачає виділення земельних ділянок для цієї категорії громадян [8].

Нормативно-правове забезпечення соціального захисту під час воєнного стану в Україні є основою для ефективного функціонування системи соціального забезпечення у складних умовах. Воно охоплює як конституційні гарантії, так і спеціальні закони та підзаконні акти, які регулюють заходи підтримки населення в умовах війни.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» «визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб» [15]; визначає основи діяльності державних органів та місцевого

самоврядування в умовах воєнного стану; регламентує порядок евакуації населення, забезпечення гуманітарної допомоги та функціонування критичної інфраструктури.

Закон України «Про соціальні послуги» «визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах» [16]; містить положення про надання соціальних послуг вразливим категоріям населення, зокрема внутрішньо переміщеним особам (ВПО) та постраждалим від воєнних дій; регулює діяльність організацій, які надають соціальну допомогу. Надання соціальних послуг здійснюється на принципах [16]:

1) дотримання прав людини, прав дитини та прав осіб з інвалідністю;

2) гуманізму;

3) забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

4) поваги до честі та гідності;

5) толерантності;

6) законності;

7) соціальної справедливості;

8) доступності та відкритості;

9) неупередженості та безпечності;

10) добровільності;

11) індивідуального підходу;

12) комплексності;

13) конфіденційності;

14) максимальної ефективності та прозорості використання надавачами соціальних послуг бюджетних та інших коштів;

15) забезпечення високого рівня якості соціальних послуг.

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» «визначає правовий статус ветеранів війни, забезпечує створення

належних умов для їх життєзабезпечення, сприяє формуванню в суспільстві шанобливого ставлення до них»; передбачає комплекс заходів підтримки для учасників бойових дій, членів їхніх сімей, а також сімей загиблих військовослужбовців; включає право на безкоштовне медичне обслуговування, пільги на житло, комунальні послуги та інші форми допомоги. Закон «спрямований на захист ветеранів війни шляхом: створення належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття; організації соціального та інших видів обслуговування, зміцнення матеріально-технічної бази створених для цієї мети закладів і служб та підготовки відповідних спеціалістів; виконання цільових програм соціального і правового захисту ветеранів війни; надання пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі трудової діяльності відповідно до професійної підготовки і з урахуванням стану здоров'я» [17].

Державна політика соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України – цілеспрямована, системна діяльність органів державної влади щодо забезпечення соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України шляхом надання їм пільг і гарантій соціального захисту відповідно до законодавства [17].

Державна політика у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України формується та реалізується на принципах соціальної справедливості під час встановлення обсягу пільг та гарантій, комплексності під час формування та реалізації заходів адаптації ветеранів війни до мирного життя, належного фінансового забезпечення передбачених законом пільг та гарантій зазначеній категорії громадян, відкритості та рівного доступу до інформації про державні пільги та гарантії, механізми їх реалізації, доступу до реалізації права на отримання

всіх пільг та гарантій, прозорості та підзвітності діяльності органів державної влади, їх посадових осіб у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України [17].

Комплексний огляд системи соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України - процедура оцінювання існуючого стану системи і готовності її складових до виконання функціональних завдань соціального захисту ветеранів війни, за результатами якої розробляються та уточнюються нормативно-правові акти з питань розвитку системи соціального захисту ветеранів війни та її складових, визначаються заходи, спрямовані на досягнення органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями, які взаємодіють між собою та іншими системами державного управління з метою формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни, необхідних спроможностей в умовах виникнення поточних і прогнозованих проблем [17].

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» закріплює систему державних гарантій, передбачає значний перелік пільг та послуг для ветеранів війни (понад двадцять), серед яких:

- право на безкоштовне отримання рецептів, лікарських і медичних засобів;
- виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності у повному розмірі незалежно від стажу роботи;
- збереження робочого місця у разі скорочення чисельності працівників;
- право на отримання спеціального житла, земельних ділянок для забудови, садівництва чи городництва;
- ремонт житлового приміщення і пільги на пальне.

Закон також закладає правові основи для розвитку соціального

партнерства у сфері захисту прав учасників бойових дій.

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [19] «визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі.»; створює єдину систему соціально-правового забезпечення військовослужбовців, спрямовану на створення сприятливих умов для виконання ними свого конституційного обов’язку щодо захисту держави.

Закон визначає: розмір одноразової грошової допомоги для мобілізованих військовослужбовців, яка виплачується в день демобілізації (пункт 2 статті 15); право на отримання одноразової виплати у разі загибелі військовослужбовця чи втрати працездатності. Розмір таких виплат не залежить від військового звання, окладу або стажу служби.

Значущою складовою законодавчої системи України є низка нормативно-правових актів, які прямо або опосередковано стосуються соціального захисту учасників бойових дій. Зокрема, положення Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [18] відповідають принципам міжнародних документів у цій сфері.

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» визначає основні засади створення правових, соціально-економічних, організаційних умов для усунення або компенсації наслідків, спричинених стійким порушенням здоров'я, функціонування системи підтримання особами з інвалідністю фізичного, психічного, соціального благополуччя, сприяння їм у досягненні соціальної та матеріальної незалежності [18].

Основними завданнями законодавства України з питань реабілітації осіб з інвалідністю є [18]:

– створення умов для усунення обмежень життєдіяльності осіб з

інвалідністю, відновлення і компенсації їх порушених або втрачених здатностей до побутової, професійної, суспільної діяльності;

– визначення основних завдань системи реабілітації осіб з інвалідністю, видів і форм реабілітаційних заходів;

– розмежування повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування;

– регламентування матеріально-технічного, кадрового, фінансового, наукового забезпечення системи реабілітації осіб з інвалідністю;

– структурно-організаційне забезпечення державної соціальної політики по відношенню до осіб з інвалідністю і дітей з інвалідністю;

– сприяння залученню громадських організацій осіб з інвалідністю до реалізації державної політики у цій сфері.

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» визначає ключові поняття та категорії, що відображають підходи до реабілітації. Реабілітація є системою заходів, спрямованих на відновлення здоров’я, соціального статусу та психологічного стану учасників бойових дій [18].

Фінансове забезпечення соціального захисту учасників бойових дій регулюється положеннями Бюджетного кодексу України [11] та Законом України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» [12]. Фінансування відповідних програм здійснюється через централізовані та місцеві органи влади, які відповідають за реалізацію заходів у цій сфері.

Разом з тим, деякі вітчизняні та міжнародні експерти наголошують, що окремі положення зазначених законів залишаються декларативними. Зокрема, потребують змін підходи до забезпечення та документування прав осіб з інвалідністю, включно з учасниками бойових дій, які отримали поранення внаслідок війни. Особливо важливими є:

- доступність послуг;
- забезпечення рівних можливостей, враховуючи індивідуальні потреби;

– вирішення проблем працевлаштування;

– сприяння повноцінній участі осіб з інвалідністю у суспільному житті.

Окрім цього, законодавство передбачає право осіб з інвалідністю на отримання державної допомоги, що стало результатом багатьох факторів, зокрема зростання фізичного та психологічного навантаження, пов’язаного з виконанням професійних обов’язків. Відповідно до Закону України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції та інших осіб та їх соціальний захист», ветерани з інвалідністю I та II груп мають право на особливий соціальний захист [20].

Законодавство також враховує травми, поранення, каліцтва чи захворювання, отримані під час виконання службових обов’язків, зокрема:

- під час військової служби або перебування у військовому резерві;
- при участі в антитерористичних операціях, заходах з безпеки, відсічі або стримуванні збройної агресії;
- у процесі ліквідації надзвичайних ситуацій чи охорони громадського порядку.

Ці положення формують комплексну систему підтримки для осіб, які постраждали під час виконання службових обов’язків або внаслідок бойових дій, спрямовану на їх реабілітацію та інтеграцію в суспільство.

В Україні функціонує значна кількість закладів різних форм власності, які надають реабілітаційні послуги для осіб з інвалідністю. Ці послуги спрямовані на сприяння інтеграції таких осіб у суспільство. Науковці зазначають, що завдяки мультидисциплінарному підходу такі заклади пропонують широкий спектр реабілітаційних послуг, адаптованих до індивідуальних потреб, віку, статі та характеру захворювань [14].

Однак в Україні наразі відсутня комплексна та системна інфраструктура реабілітації, яка могла б забезпечити доступні, якісні й ефективні послуги, пристосовані до потреб часу, зокрема до викликів, що

виникли через військові дії. Тимчасова окупація територій зовнішнім агресором спричиняє втрату значної частини інфраструктури, необхідної для відновлення. У зв'язку з цим набуває особливого значення розвиток військово-медичної реабілітації та відповідної інфраструктури, оскільки кількість осіб із інвалідністю внаслідок бойових дій продовжує зростати. За цих умов державі необхідно значно збільшити інвестиції у створення сучасних реабілітаційних закладів, а органам місцевого самоврядування слід активно шукати додаткові інвестиції у цю сферу з боку інших суб'єктів.

Соціальне страхування є особливо актуальним для учасників бойових дій через високі ризики, пов'язані з їхньою участю у війні. Водночас чинні закони у цій сфері, такі як «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування – альтернативне страхування», уже не повністю відповідають сучасним викликам, як зазначає Є. Гордієнко [25].

Для вдосконалення нормативно-правової бази важливим напрямком є створення механізмів допомоги та солідарної відповідальності держави й органів місцевого самоврядування щодо страхування життя учасників бойових дій. Це вимагає науково обґрунтованого підходу до розрахунку необхідних фінансових ресурсів у бюджетах різних рівнів. У сучасній Україні вже існують приклади впровадження таких підходів: неприватні страхові компанії укладають договори страхування життя військовослужбовців (як тих, хто перебуває на службі, так і потенційних учасників конфлікту). Крім того, місцева влада впроваджує елементи муніципальної моделі страхування для цієї категорії осіб.

Пенсійне забезпечення учасників бойових дій регулюється законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [26, 27]. Останній є основним законодавчим актом у цій сфері та

визначає порядок нарахування і виплати пенсій військовослужбовцям і прирівняним до них категоріям.

Актуальним залишається питання законодавчого врегулювання та розширення діяльності волонтерських організацій. Не менш важливим є вдосконалення законодавства для створення умов, які сприяли б реабілітації та соціальній адаптації учасників бойових дій. Це має відбуватися на рівні центральних і місцевих органів влади з обов'язковим залученням бізнесу, волонтерських ініціатив, громадських груп та міжнародних організацій.

Наразі існуюча нормативна база свідчить, що після закінчення служби військовослужбовці стають цивільними особами, втрачаючи право на військову допомогу. Тому критично важливо забезпечити демобілізованим військовослужбовцям доступ до лікування посттравматичних синдромів та інших захворювань, пов'язаних із військовою службою, у спеціалізованих умовах, а не в рамках цивільної системи охорони здоров'я. Це сприятиме наданню якісної та фахової допомоги після завершення їхньої служби.

Удосконалення нормативно-правових механізмів державного управління у сфері соціального захисту учасників бойових дій також вимагає залучення громадських і ветеранських організацій, профільних об'єднань та інших соціальних партнерів до процесу законотворчої діяльності. Досвід свідчить, що такі організації добре обізнані з проблемними аспектами соціального захисту військових і здатні запропонувати інноваційні підходи до вирішення цих питань.

Беззаперечно, сфера соціального захисту учасників бойових дій стає дедалі важливішою. Її розвиток має включати вивчення передового міжнародного досвіду та його інтеграцію в практику й правове регулювання в Україні.

У межах теоретико-правового аналізу було систематизовано нормативно-правові акти, що регулюють соціальний захист учасників бойових дій в Україні, та класифіковано їх відповідно до юридичної сили (законодавчі та підзаконні акти).

Таким чином, система нормативно-правових актів, зокрема Конституція України, кодекси та спеціальні закони, створює комплексну основу для реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій та військовослужбовців. Вона враховує як матеріальні, так і правові аспекти підтримки цієї демографічної групи, забезпечуючи їхні права та потреби у складних умовах.

Поряд із національними нормативними актами, важливу роль відіграють міжнародні договори, ратифіковані Україною, зокрема документи ООН, Ради Європи та інших організацій, які стосуються прав людини та соціального забезпечення.

2.2. Діагностика викликів, з якими стикається держава при наданні соціальної підтримки громадянам в умовах воєнного стан

На сьогодні соціальна сфера України стикається зі значними викликами, такими як зниження ВВП на душу населення, посилення соціального розшарування, включаючи територіальні дисбаланси, та високий рівень тіньової економіки. Серед ключових проблем також виділяються неефективність нормативно-правової бази у соціальній сфері, недостатнє державне фінансування соціальних програм, скорочення середньої тривалості життя, зменшення чисельності населення та погіршення стану соціальної інфраструктури.

Видатки на соціальний захист займають одне з центральних місць у структурі Державного бюджету України. Їх фінансування регулюється статтями 87-91 Бюджетного кодексу України та здійснюється за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів [5]. Проте у сучасних умовах ці ресурси є недостатніми, що ставить під загрозу ефективність реалізації соціальних програм. Основна проблема полягає не лише у браку фінансів, а й

у низькій ефективності їх використання. Раціональне управління та оптимізація коштів, спрямованих на соціальний захист, залишаються одними з найважливіших завдань фінансової політики країни.

Видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення в Україні традиційно відіграють вагому роль, слугуючи основним джерелом задоволення матеріальних потреб пенсіонерів, осіб з інвалідністю, малозабезпечених сімей та інших уразливих груп. Проте через обмежені можливості економіки та постійний дефіцит фінансових ресурсів збільшення бюджетних витрат на соціальну сферу часто не дає очікуваних результатів у вирішенні основних соціальних викликів.

Умови воєнного стану створили безпрецедентні виклики для системи соціального захисту та соціальних інститутів України. Війна призвела до значних руйнувань та пошкоджень закладів соціального захисту населення, ускладнивши їхню роботу. У такій ситуації першочерговим завданням державної політики є забезпечення громадян своєчасною, доступною та якісною соціальною підтримкою, яка відповідає сучасним викликам.

За роки повномасштабної війни в Україні кількість людей, які потребують державної підтримки, значно зросла. У 2023 році чисельність осіб з інвалідністю збільшилася на 300 тис., досягнувши 3 млн, тоді як кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) зросла з 1,5 млн у 2021 році до 4,9 млн у 2023 році через бойові дії, окупацію територій, втрату житла та доходів [26].

У 2023 році уряд зосередився на реформуванні соціальної політики, приділяючи особливу увагу ветеранам, особам з інвалідністю та ВПО. Було змінено підхід до соціальної підтримки, спрямований не лише на виплати, але й на комплексну допомогу, яка сприяє поверненню громадян до соціального життя та ринку праці.

Основні досягнення у сфері соціальної підтримки:

1. Розвиток спеціалізованих соціальних послуг

1.1. Експериментальний проєкт із надання соціальних послуг у

закладах охорони здоров’я, зокрема притулках, з підтриманого проживання, стаціонарного догляду, соціальної адаптації (Постанови №248). У липні 2023 року розпочато надання соціальних послуг у таких закладах, як притулки, центри підтриманого проживання, стаціонарного догляду та соціальної адаптації. Послуги охоплюють людей похилого віку, осіб з інвалідністю серед ВПО, які постраждали від війни. На реалізацію проєкту було передбачено 45,1 млн грн, із яких витрачено 28,9 млн грн (64,1%), що пояснюється затримками у старті проєкту.

1.2. Пілотний проєкт «Асистент родини». У травні-жовтні 2023 року понад 100 соціальних служб та громадських організацій із 23 регіонів України надали цю послугу для 264 сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Послуга включає психологічну підтримку, допомогу у відновленні батьківських навичок та пошуку роботи.

1.3. Експериментальний проєкт комплексної психосоціальної послуги для формування життєстійкості населення (Постанова №1049). У жовтні 2023 року запущено проєкт із розвитку життєстійкості населення, спрямований на зниження стресу, підтримку батьківства та допомогу сім’ям військовослужбовців. На програму було виділено 6,4 млн грн, але послуги фактично не надавалися, і кошти залишилися невикористаними.

2. Соціальний супровід військових та їхніх сімей у військових частинах (Постанова №1050). У грудні 2023 року почалася програма супроводу військових у цивільних питаннях, таких як оформлення документів, отримання виплат, правова допомога. Пілотний проєкт реалізується на базі п’яти батальйонів у чотирьох областях і був розширений у 2024 році на 35 військових підрозділів.

3. Удосконалення механізму отримання і призначення допоміжних засобів реабілітації. Уряд спростив механізм отримання допоміжних засобів реабілітації для осіб з інвалідністю. Новий підхід дозволяє мультидисциплінарним реабілітаційним командам ухвалювати рішення про потребу в протезуванні. У 2023 році Мінсоцполітики забезпечило технічними

засобами понад 15 тис. людей, витративши на це 3 млрд грн. На 2024 рік на цю послугу було заплановано 4,3 млрд грн.

4. Підтримка внутрішньо переміщених осіб. Кількість зареєстрованих ВПО досягла 4,91 млн у 2023 році. Проте частина переселенців поверталася до своїх домівок, залишаючись у статусі ВПО, що створює потребу в оновленні реєстрації та корекції даних.

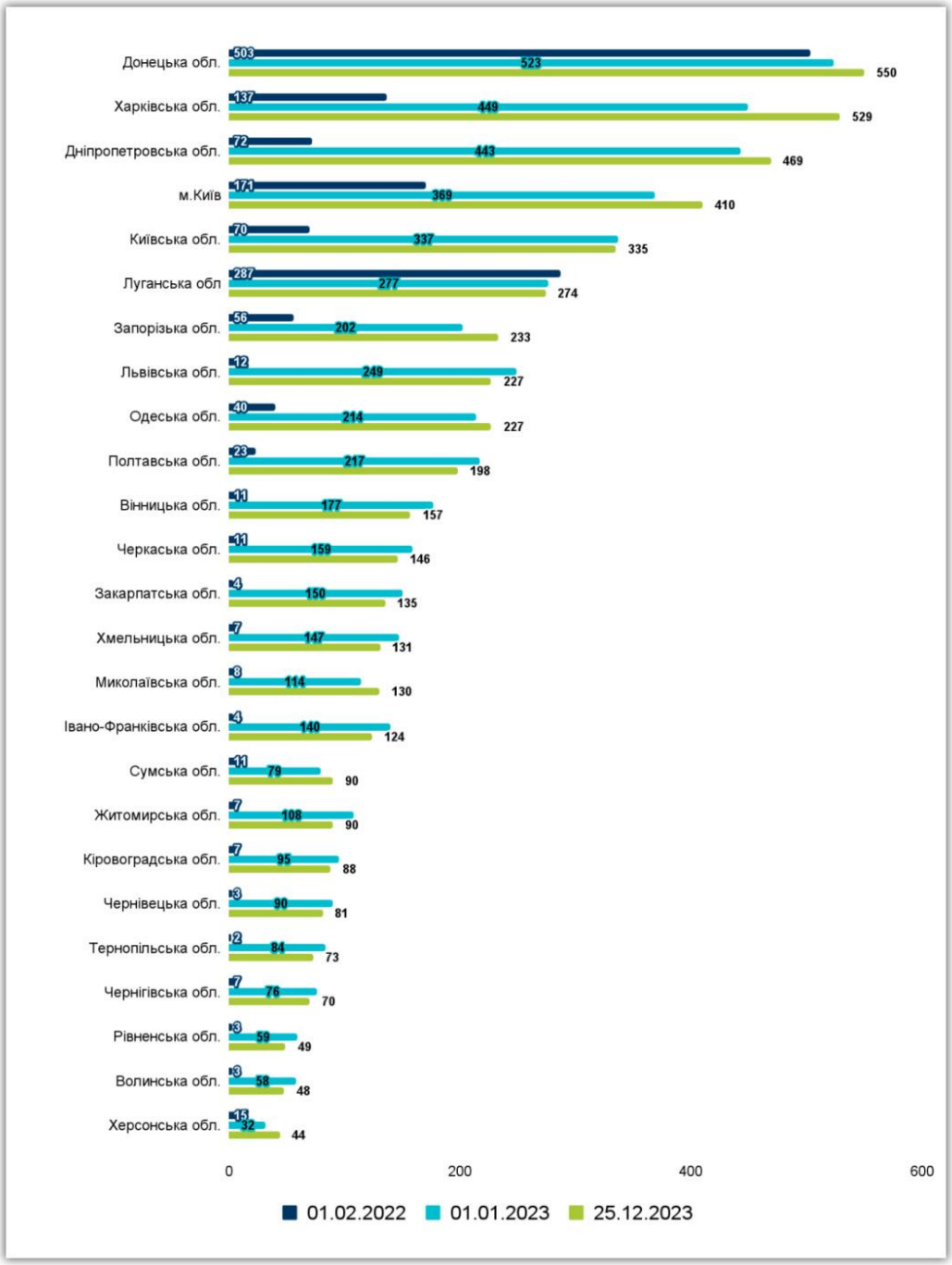

Рисунок 2.1. Регіональний розподіл ВПО відповідно до місця реєстрації у 2023 році, тис. осіб (джерело Мінсоцполітики)

У 2023 році соціальна політика в Україні зробила суттєвий крок у бік комплексної підтримки найбільш вразливих груп населення. Однак затримки в реалізації проєктів, складнощі з реєстрацією ВПО та неефективне використання частини коштів залишаються ключовими викликами. Реформування системи, оптимізація фінансування та інтеграція міжнародного досвіду дозволять підвищити ефективність надання соціальної підтримки в умовах війни.

У другій половині 2023 року в Україні були впроваджені нові правила отримання допомоги на проживання для внутрішньо переміщених осіб (ВПО). З 1 серпня 2023 року виплати для ВПО з територій бойових дій автоматично продовжувалися на шість місяців. Однак, допомога не надавалася особам, які перебували за кордоном понад 30 днів, відбували покарання або повернулися на території з завершеними бойовими діями без визначеної дати їх завершення.

З 1 вересня 2023 року виплати припинялися за результатами верифікації, якщо виявлялося, що:

- ВПО придбали транспортний засіб віком до 5 років;
- купили нерухомість вартістю понад 100 тис. грн;
- перебували на державному утриманні;
- мали на депозитному рахунку понад 100 тис. грн;
- володіли житлом на територіях із завершеними бойовими діями;
- купували іноземну валюту чи банківські метали на суму понад 100 тис. грн.

Процес призначення допомоги було спрощено для осіб, які повернулися з-за кордону після реєстрації в Україні, а також запроваджено заходи для стимулювання працевлаштування працездатних ВПО. Відтепер працездатні переміщені особи мають працювати або бути зареєстрованими як безробітні.

Зміни були спрямовані на оптимізацію використання державних ресурсів, забезпечуючи підтримку тим, хто її найбільше потребує. Результати

верифікації, проведеної до 1 серпня 2023 року, показали, що:

- 109 тис. осіб отримували виплати, перебуваючи за кордоном тривалий час;
- 10 тис. померлих осіб продовжували отримувати виплати;
- 10 тис. осіб отримували допомогу в кількох громадах одночасно.

У 2024 році виплати для ВПО автоматично продовжено до 1 березня без необхідності додаткового звернення. Починаючи з 1 березня, автоматична пролонгація виплат на 6 місяців відбулася для:

- пенсіонерів із доходом до 9444 грн (чотири прожиткові мінімуми для осіб, які втратили працездатність);
- осіб з інвалідністю I чи II групи;
- дітей з інвалідністю до 18 років;
- тяжкохворих дітей;
- дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування до 23 років;
- батьків-вихователів і прийомних батьків.

Для інших категорій ВПО виплата призначається на 6 місяців на основі заяви, якщо дохід родини не перевищує 9444 грн на одну особу. Допомогу на проживання можуть отримати:

- родини з дітьми до 14 років, які не можуть відвідувати навчальні заклади або навчаються гібридно;
- родини, де один із членів доглядає за особою з інвалідністю I групи, особою з інвалідністю I чи II групи з психічним розладом, особою віком від 80 років або тяжко хворою дитиною;
- малолітні діти без супроводу батьків, але з уповноваженим опікуном;
- вагітні жінки після 30-го тижня вагітності (27-го тижня для жінок, постраждалих від аварії на Чорнобильській АЕС).

Ці заходи спрямовані на забезпечення цільового та справедливого розподілу соціальної допомоги.

Продовження виплат допомоги працездатним членам родин ВПО залежить від їхнього працевлаштування або реєстрації в центрі зайнятості як безробітних. Якщо після перепризначення допомоги працездатний непрацевлаштований член родини не знайде роботу та не докладатиме зусиль до свого працевлаштування, виплату може бути припинено. Єдиний виняток становлять ситуації, коли один із працездатних членів родини здійснює догляд за непрацездатною особою.

У 2023 році фактичні видатки на виплату допомоги на проживання ВПО склали 73,2 млрд грн. Спочатку уряд планував виділити на цю допомогу 53,5 млрд грн, оскільки розраховував на зменшення кількості отримувачів соціальної підтримки через зниження інтенсивності бойових дій у другій половині року. Однак через продовження воєнних дій та зростання чисельності ВПО в жовтні 2023 року плановий обсяг коштів був збільшений до 74,2 млрд грн, що на 38,7% більше за початкову суму. На 2024 рік заплановано скорочення видатків на допомогу ВПО на 22,4%, до 57,6 млрд грн, у зв’язку зі змінами у правилах призначення виплат.

Наприкінці 2023 року уряд вніс зміни до програми компенсації для роботодавців, які наймають ВПО. Тривалість компенсації за працевлаштування ВПО була збільшена з двох до трьох місяців, а для ВПО з інвалідністю – до шести місяців. Суми компенсацій тепер прив’язані до розміру мінімальної заробітної плати: з 1 січня 2024 року компенсація становить 7100 грн, а з 1 квітня – 8000 грн. У 2023 році роботодавці отримали компенсацію загальною сумою 181 млн грн за працевлаштування понад 14 тис. осіб із числа ВПО.

Найбільшою бюджетною програмою Міністерства соціальної політики залишається трансферт із державного бюджету до Пенсійного фонду України (ПФУ) для фінансування пенсійних програм і покриття дефіциту бюджету Фонду. У 2023 році цей трансферт склав 35,2% доходів Пенсійного фонду. Другими за обсягом видатків Мінсоцполітики є програми соціального захисту громадян, які опинилися у складних життєвих

обставинах, зокрема внутрішньо переміщених осіб, малозабезпечених сімей, дітей, осіб з інвалідністю, а також надання житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Порівняння планових та фактичних видатків держбюджету за найбільшими програмами соціального захисту у 2023 році

Показник	План 2023 рік, млрд грн	Факт 2023 рік, млрд грн	Відхилення, млрд грн
Пенсії та покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду	273,7	273,7	0,0
Соцзахист громадян, які потрапили у складні життєві обставини	103,0	102,8	-0,2
у т.ч.виплата допомоги на проживання ВПО	74,2	73.2	-0,1
Підтримка малозабезпечених сімей	53,5	47,5	-6,0
у т.ч. виплата житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг	39,7	35,4	-4.3
Соцзахист дітей та сім'ї	26,6	24,2	-2,4
Соцзахист осіб з інвалідністю	3,6	3,4	-0,2
Разом	460,4	451,6	-8,8

Джерело: Закон "Про Державний бюджет на 2023 рік", Звіт про виконання паспортів бюджетних програм за 2023 рік Міністерства соціальної політики України, Міністерство фінансів України

Фактичні видатки на соціальний захист у 2023 році виявилися нижчими за заплановані, що зумовлено скороченням кількості отримувачів допомоги. Зокрема, зменшилася кількість одержувачів житлових субсидій через зростання доходів громадян та індексацію пенсій. Підвищення тарифів на електроенергію у другій половині 2023 року майже не вплинуло на обсяги субсидій: бюджетну програму «Підтримка малозабезпечених сімей» профінансовано на 6 млрд грн менше, ніж планувалося. Крім того, не відбулося очікуваного збільшення отримувачів допомоги, зокрема одиноких матерів, дітей у багатодітних сім'ях та допомоги при народженні, усиновленні чи встановленні опіки над дітьми, що спричинило

недофінансування програми «Соціальний захист дітей та сім'ї» на 2,4 млрд грн.

Загострення воєнної ситуації змінило демографічну структуру країни, збільшивши кількість ветеранів, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які потребують спеціалізованих соціальних послуг. Для раціонального використання бюджетних коштів уряд зосередився на розвитку адресних соціальних послуг, спрямованих на задоволення конкретних потреб громадян. Це дозволяє зменшити тривалість соціальної допомоги, підтримуючи повернення громадян до активного соціального життя та ринку праці. Для реалізації цих послуг уряд застосовує механізми відкритих тендерів і конкурсів, залучаючи приватних надавачів із Реєстру соціальних послуг. У 2024 році на нову програму «Розвиток системи соціальних послуг» у держбюджеті передбачено 1,1 млрд грн.

Міністерство соціальної політики у 2023 році розширило спектр соціальних послуг для найбільш вразливих категорій населення. Зокрема, запроваджено соціальний супровід для військових та їхніх родин, послуги з формування життєстійкості населення, а також послуги догляду й адаптації для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю. Крім того, реалізована програма підтримки сімей у складних життєвих обставинах, спрямована на збереження сімей та запобігання інтернатному вихованню дітей. Соціальні послуги тепер можна закуповувати у неурядових організацій, благодійних фондів та юридичних осіб, у тому числі фізичних осіб-підприємців.

Ризики для майбутнього:

1. Залежність від міжнародної фінансової допомоги: затримки у надходженні міжнародної фінансової підтримки можуть спричинити відтермінування виплат і реалізації соціальних програм. У разі припинення зовнішнього фінансування уряд буде змушений звернутися до внутрішніх резервів, що може призвести до скорочення деяких видатків.

2. Зростання потреб у соціальному захисті: унаслідок війни збільшується кількість громадян, які потребують соціальної підтримки, що

створює додаткове навантаження на бюджет. Подальша дестабілізація економіки, руйнування інфраструктури та недостатня кількість соціальних працівників можуть призвести до дефіциту соціальних послуг або зниження їхньої якості.

3. Демографічні виклики: за оцінками ООН, 6,5 млн українців стали вимушеними мігрантами, що становить 16% населення країни до початку війни. Більшість із них – жінки та діти, що негативно впливає на рівень народжуваності. Крім того, збереження низького співвідношення між застрахованими особами та пенсіонерами (10,8 млн працівників на 10,5 млн пенсіонерів) ставить під загрозу стабільність солідарної пенсійної системи, оскільки ситуація, коли один працівник утримує одного пенсіонера, є нестійкою.

Уряд продовжує працювати над оптимізацією системи соціального захисту, але для ефективного реагування на майбутні виклики необхідні системні реформи, зокрема, у сфері фінансування та управління соціальними програмами.

2.3. Напрями удосконалення взаємодії органів державної влади, місцевих органів влади та громадських організацій у сфері соціального захисту під час воєнного стану

Держава повинна забезпечувати потреби населення навіть у період воєнного часу. Порушення соціальної рівноваги негативно впливає на якість життя громадян, тому одним із ключових завдань є надання якісних та доступних послуг, спрямованих на реалізацію прав і свобод кожного. У цьому контексті особливого значення набуває реформування системи адміністративних послуг. Завдання держави та системи соціального захисту полягає у створенні ефективної моделі надання соціальних послуг, яка

базуватиметься на найкращих європейських практиках та буде здатною відповідати сучасним викликам. Основним ресурсом будь-якої громади є її мешканці, які на різних етапах свого життя можуть зіткнутися зі складними життєвими обставинами та потребувати професійної підтримки для їх подолання [3].

Система соціального захисту в Україні ще до війни мала певні недоліки, але війна суттєво погіршила ситуацію, створивши додаткові проблеми, такі як:

1) руйнування соціальної інфраструктури;

2) масовий виїзд населення з місць постійного проживання;

3) втрата майна та засобів до існування;

4) окупація частини територій, що унеможливлює надання послуг [7].

Станом на травень 2023 року існували обмеження щодо здійснення реєстраційних дій, що впливає на функціонування центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП).

Згідно з роз'ясненнями Верховної Ради, ЦНАП на територіях, де не ведуться бойові дії, працюють у повному обсязі, надаючи всі необхідні послуги. У громадах, на територіях яких ведуться бойові дії, діяльність ЦНАП регулюється Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану» (24 березня 2022 року). Закон надає центральним органам влади можливість встановлювати особливості надання адміністративних та інших публічних послуг у таких регіонах.

Постанова Кабінету Міністрів України (КМУ) від 28 лютого 2022 року №165 «Про зупинення строків надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру» тимчасово зупинила строки надання більшості адміністративних послуг. Виняток становлять послуги у сферах державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, речових прав на нерухоме майно, актів цивільного стану, а також інші адміністративні послуги, які надаються під час воєнного стану.

Додатково Постановою КМУ від 6 березня 2022 року №209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних і державних реєстрів» визначено особливості проведення реєстраційних дій залежно від територіального статусу та спроможності органів місцевого самоврядування.

Таким чином, держава адаптує механізми надання адміністративних послуг до умов воєнного стану, намагаючись забезпечити безперервність функціонування системи навіть у складних обставинах.

Послуги, які надаються органами державної влади, місцевого самоврядування, а також підпорядкованими їм підприємствами, установами та організаціями, становлять основу сфери публічних послуг [4]. Надання соціальних послуг як державними (комунальними), так і недержавними установами регламентується Законом України «Про соціальні послуги».

Згідно з цим Законом, соціальні послуги надаються представникам вразливих груп населення, а також особам, які опинилися у складних життєвих обставинах, на основі оцінки їхніх індивідуальних потреб. У документі визначено поняття «базові соціальні послуги», які забезпечуються місцевими адміністраціями, виконавчими органами міських рад обласного значення та органами об’єднаних територіальних громад.

Надання соціальних послуг є важливим напрямком у системі соціального захисту, який доповнює грошову соціальну допомогу. Спектр таких послуг охоплює широкий діапазон – від догляду вдома й допомоги у подоланні складних життєвих обставин до комплексних медико-соціальних послуг із забезпеченням проживання у спеціалізованих закладах.

Станом на кінець 2023 року Міністерство соціальної політики продовжувало працювати в умовах кризового реагування, застосовуючи спрощені процедури надання соціальних послуг. Рішення про їх надання ухвалюються протягом доби, оминаючи стандартний процес узгодження, який може тривати до 10 робочих днів і передбачає залучення кількох установ. Ці послуги фінансуються з місцевих бюджетів, і Міністерство

рекомендує місцевим органам влади, за потреби, делегувати прийняття таких рішень безпосередньо установам, які надають послуги.

Спрощена процедура охоплює різні види послуг, зокрема ті, що передбачають забезпечення місцем проживання. Для ухвалення рішення про надання такої послуги достатньо заяви, яку особа може подати навіть після розміщення у закладі. Люди, які потребують допомоги, можуть потрапити до закладу навіть без документів – соціальні працівники надають допомогу у їхньому відновленні [5].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою (ВПО) є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання. Це особа, яка була змушена залишити своє місце проживання через збройний конфлікт, тимчасову окупацію, масове насильство, порушення прав людини чи надзвичайні ситуації природного або техногенного характеру.

Право на отримання довідки внутрішньо переміщеної особи (ВПО) і внесення даних до Єдиної інформаційної бази ВПО мають особи, які перемістилися з 24 лютого 2022 року (дата запровадження воєнного стану) із таких регіонів: Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська області та місто Київ.

Для отримання довідки громадяни звертаються за місцем фактичного перебування до: структурного підрозділу з питань соціального захисту населення; уповноваженої особи територіальної громади; центру надання адміністративних послуг (ЦНАП).

Також документи можна подати через Портал «Дія», який передбачає включення поданих даних до Єдиної інформаційної бази ВПО та формування довідки в електронному вигляді. Уповноважені особи, до яких звертаються

громадяни, видають довідку ВПО, підписують її та формують електронну справу для внесення даних до бази.

З 21 березня 2022 року, за ініціативи Президента України, розпочато реалізацію комплексної програми підтримки ВПО, яка охоплює три ключові напрями: гроші, робота та житло. Реєстрація переселенців здійснювалася територіальними громадами та ЦНАПами, а з 30 березня 2022 року запрацювала реєстрація через застосунок «Дія». Виплати здійснювалися безпосередньо на банківські картки [3].

Постановою Кабінету Міністрів України №331 від 20.03.2022 затверджено Порядок надання роботодавцям компенсацій за працевлаштування ВПО, які перемістилися через бойові дії. Також затверджено порядок компенсації витрат за тимчасове розміщення переселенців із тимчасово окупованих територій, зон бойових дій, або регіонів, які перебувають в окупації, оточенні чи блокаді. Перелік цих територій формується електронною інформаційною системою або затверджується Міністерством реінтеграції за погодженням із Міністерством оборони.

Компенсації витрат надаються роботодавцям за кожну працевлаштовану особу, якщо дотримано таких умов: роботодавець зареєстрований як платник єдиного внеску; зарплата працівника відповідає мінімальному розміру, встановленому законодавством; подано податкову звітність відповідно до законодавства.

Наукові дослідження підтверджують, що забезпечення належного рівня соціального захисту незахищених категорій населення сприятиме формуванню громадянського суспільства. Для стійкого функціонування системи надання соціальних послуг під час війни та подальшого відновлення України потрібні комплексні державні стратегії.

Ключовими цілями таких стратегій мають стати:

- впровадження європейських стандартів у системі соціального захисту;
- підвищення фінансової стабільності соціальної сфери;

- забезпечення прозорості та оптимізація адміністративних витрат.

Це дозволить адаптувати систему соціального захисту до викликів воєнного часу та створити міцну основу для майбутнього розвитку.

Україні необхідно зосередити зусилля на забезпеченні якісних соціальних послуг для всіх постраждалих від війни, зокрема внутрішньо переміщених осіб (ВПО), ветеранів, вразливих груп населення, дітей і людей з інвалідністю, дотримуючись принципів прозорості та стійкості. Основні напрями діяльності мають включати:

1. Цифровізацію системи соціальних послуг із забезпеченням безбар'єрного доступу для всіх соціальних груп населення.

2. Підвищення адресності соціальної допомоги через посилення перевірки одержувачів, гарантуючи, що ніхто не залишиться поза увагою.

3. Розвиток другого рівня пенсійного страхування (обов'язкової накопичувальної системи), стимулювання добровільного накопичення, систематизацію видів соціальних виплат і розробку ефективних механізмів компенсації для постраждалих від війни, включно з пораненими та травмованими.

4. Реінтеграцію ветеранів у мирне життя, забезпеченням їхньої адаптації у громадах.

5. Створення умов для поєднання професійних і сімейних обов'язків для жінок і чоловіків із сімейними зобов'язаннями.

6. Побудову життєздатної системи захисту прав дітей на всіх рівнях, відповідно до міжнародних стандартів.

7. Стимулювання повернення українців через міграційну та інтеграційну політику.

Реалізація цих завдань повинна базуватися на інклюзивному та партисипативному підходах із дотриманням прав людини, у відповідності до Цілей сталого розвитку, гарантуючи, що жодна вразлива група не залишиться без уваги.

Хоча цей процес ще триває, значна робота вже виконана для забезпечення відновлення на основі підзвітності та прозорості. Конкретні ініціативи та проєкти, спрямовані на створення негайної стійкості й орієнтовані на довгострокову перспективу, готові до подальшого обговорення та деталізації у планах дій [7].

Для реалізації Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери потрібна інформаційна система, побудована з використанням новітніх інформаційних і управлінських технологій, відповідно до сучасних стандартів якості обслуговування громадян. Це дозволить приймати ефективні організаційні рішення, забезпечувати європейські стандарти надання послуг, зміцнювати фінансову стабільність, підвищувати прозорість соціальної сфери та оптимізувати адміністративні витрати [8].

Міністерство соціальної політики впроваджує пілотні проєкти, спрямовані на створення системи соціальної підтримки військових і ветеранів на всіх етапах їхньої служби – від вступу до адаптації у громаді. Ці ініціативи об’єднують зусилля міністерств, місцевої влади, міжнародних партнерів, ветеранських організацій, соціально відповідального бізнесу та волонтерів.

Держава прагне побудувати повноцінну систему соціальної підтримки для військовозобов’язаних, військових і ветеранів, застосовуючи інноваційні підходи до фінансування. Перехід від прямого фінансування установ до системи оплати послуг за фактом їх надання включає залучення недержавних постачальників як рівноправних суб’єктів у системі соціальних послуг.

Механізми соціального захисту в умовах війни повинні ґрунтуватися на комплексному підході, що включає теорії соціальної держави, гуманізму, солідарності та кризового управління. Це дозволяє забезпечити максимальний захист для громадян в умовах криз, де держава виступає як гарант їхніх прав і добробуту навіть у найскладніші часи.

Таблиця 2.2 – Принци посилення ролі державної влади в забезпеченні соціального захисту громадян в умовах воєнного стану

Принцип	Характеристика	У правовому контексті	У соціальному контексті
1	2	3	4
1. Принцип солідарності	Принцип солідарності є одним з основних в соціальних теоріях і політиках соціального захисту. Солідарність передбачає, що всі члени суспільства повинні об'єднатися для подолання труднощів, допомагаючи один одному в умовах колективної небезпеки. В умовах війни солідарність дозволяє згуртувати суспільство і забезпечити підтримку найуразливіших груп населення, таких як діти, інваліди, пенсіонери та сім'ї загиблих.	солідарність реалізується через державні механізми, які забезпечують соціальний захист усіх громадян, зокрема через систему соціальних виплат, надання медичних послуг, відшкодування матеріальних збитків і допомогу для внутрішньо переміщених осіб	солідарність виражається в загальній готовності допомогти тим, хто постраждав від війни, через механізми підтримки від суспільства, таких як благодійні організації, волонтерські рухи і міжнародна гуманітарна допомога
2. Принцип соціальної справедливості	Соціальна справедливість передбачає, що кожен громадянин має рівний доступ до ресурсів і соціальних послуг, а держава зобов'язана забезпечити рівність у доступі до соціальних благ. В умовах війни цей принцип особливо важливий, оскільки воєнні дії можуть створити значну соціальну нерівність і розшарування серед громадян. У часи війни соціальна справедливість вимагає, щоб система соціального захисту забезпечувала необхідний рівень підтримки кожному громадянину, без дискримінації за статтю, етнічною приналежністю, соціальним статусом або іншими ознаками.	принцип соціальної справедливості закріплений у міжнародних актах і національних законах, таких як Конституція України, міжнародні конвенції про права людини. Держава має забезпечити справедливий розподіл соціальних благ і компенсацій серед тих, хто постраждав від війни	принцип соціальної справедливості передбачає надання соціального захисту найбільш вразливим верствам населення, таким як постраждалі від війни, люди з обмеженими можливостями, ветерани, діти, які стали сиротами, а також родини, що втратили годувальника

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4
3. Принцип прав людини	Права людини є основою для побудови політики соціального захисту в умовах війни. Вони включають право на життя, свободу та особисту недоторканність, а також право на соціальну допомогу, медичне обслуговування, освіту та інші основні блага. Принцип прав людини під час війни вимагає не лише дотримання основних прав, а й особливої уваги до найбільш уразливих категорій населення, таких як біженці, ветерани, діти та жінки, що постраждали від насилля	Права людини закріплені в основних міжнародних документах, таких як Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини, а також в національних актах, зокрема в Конституції України. В умовах війни держава зобов'язана забезпечити належне дотримання прав людини, навіть в умовах обмеження певних прав, передбачених воєнним станом	Права людини гарантують доступ до соціальних послуг для всіх громадян, зокрема тих, хто постраждав від війни, через механізми медичного забезпечення, соціальних виплат, забезпечення безпеки та гуманітарної допомоги
4. Базові гуманітарні цінності	Базові гуманітарні цінності, такі як людяність, співчуття та допомога, лежать в основі політики соціального захисту під час війни. Ці цінності вимагають забезпечення негайної допомоги та підтримки для тих, хто постраждав від війни, а також сприяють збереженню гідності людини навіть у найскладніших умовах	Гуманітарні принципи підтримуються міжнародним гуманітарним правом, яке регулює поведінку держав під час збройних конфліктів, зокрема через Женевські конвенції. Вони визначають зобов'язання держав у забезпеченні гуманітарних прав, зокрема в питаннях надання медичної допомоги, транспортування біженців і захисту цивільних осіб від насильства	Базові гуманітарні цінності включають безумовне право на життя і гуманітарну допомогу в умовах війни. Це вимагає від держави забезпечення доступу до базових послуг, таких як харчування, вода, медичні послуги та житло, а також психосоціальної підтримки для тих, хто пережив насильство

Аналіз правових та соціальних теорій, які лежать в основі політики соціального захисту під час військового стану, є важливим для розуміння того, як держава повинна забезпечити захист своїх громадян у кризових ситуаціях, таких як війна. У цьому контексті особливо актуальними є такі принципи, як солідарність, соціальна справедливість, права людини та базові гуманітарні цінності. Вони забезпечують фундамент для розробки і реалізації ефективної стратегії соціального захисту в умовах війни, що є надзвичайно важливим для підтримки стабільності суспільства та забезпечення гідних умов життя для громадян, що постраждали від війни.

Висновки до другого розділу

Нормативно-правова база є основою функціонування системи соціального захисту в кризових умовах. Основними документами, що регламентують цю сферу в Україні, є: Конституція України, яка закріплює право громадян на соціальний захист, зокрема у випадках втрати працездатності, безробіття та інших обставин, що вимагають державної підтримки; Закон України «Про основи соціального захисту в умовах надзвичайного стану»; Закон України «Про соціальні послуги»; Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту; Постанови Кабінету Міністрів України щодо регулювання виплат внутрішньо переміщеним особам; затвердження програм допомоги постраждалим від бойових дій.

Поряд із національними нормативними актами, важливу роль відіграють міжнародні договори, ратифіковані Україною, зокрема документи ООН, Ради Європи та інших організацій, які стосуються прав людини та соціального забезпечення.

ВИСНОВКИ

Соціальний захист населення є фундаментальною функцією держави, що забезпечує реалізацію соціальних прав громадян, зокрема в умовах кризових ситуацій. Військовий стан значно посилює актуальність цієї функції, оскільки зростає кількість вразливих категорій населення, таких як внутрішньо переміщені особи, постраждалі від бойових дій, ветерани та сім'ї загиблих. Державна влада виступає ключовим гарантом соціальної стабільності, забезпечуючи мінімальні стандарти життя та підтримку громадян.

Роль державної влади у забезпеченні соціального захисту громадян визначається її відповідальністю за реалізацію соціальної політики, підтримку стабільності у суспільстві та гарантування основних прав людини. У мирний час це передбачає впровадження програм соціального забезпечення, медичної допомоги, пенсійного забезпечення, допомоги малозабезпеченим та іншим вразливим категоріям населення. Однак в умовах військового стану масштаби та специфіка цієї ролі значно змінюються.

Першочергове завдання державної влади у кризовій ситуації полягає в оперативній адаптації існуючих механізмів соціального захисту до умов військових дій:

1. Мобілізацію ресурсів для забезпечення мінімальних соціальних стандартів життя.

2. Координацію міжвідомчих заходів на рівні центральних і місцевих органів влади для ефективного виконання завдань соціальної політики.

3. Підтримку вразливих категорій населення, таких як внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю, ветерани, сім'ї загиблих військовослужбовців.

Основними напрямами діяльності держави в умовах воєнного стану є:

1. Надання соціальних гарантій: забезпечення виплат пенсій, допомоги

по безробіттю, матеріальної підтримки малозабезпеченим категоріям.

2. Організація гуманітарної допомоги: створення механізмів швидкої доставки продуктів, ліків та інших необхідних ресурсів.

3. Захист прав громадян: збереження права на соціальні послуги навіть у надзвичайних умовах.

У сучасних умовах важливою є координація між різними рівнями державної влади, а також міжвідомча співпраця. Залучення місцевих органів влади, громадських організацій та міжнародних партнерів сприяє ефективнішому виконанню соціальних програм.

Соціальний захист в умовах військового стану також включає впровадження цифрових технологій для прискорення обробки заяв громадян, забезпечення прозорості фінансових потоків та мінімізації корупційних ризиків.

Державна влада виступає основним гарантом забезпечення таких базових аспектів соціального захисту: реалізація програм виплат, таких як компенсації за втрату майна, тимчасове безробіття, або допомога на утримання дітей; організація тимчасового житла, медичних закладів, освітніх і культурних установ для внутрішньо переміщених осіб; забезпечення дотримання прав і свобод громадян в умовах обмеження через військовий стан.

Ефективність державної влади у сфері соціального захисту залежить від її здатності швидко реагувати на виклики, залучати громадські та міжнародні організації, а також створювати прозорі механізми розподілу ресурсів. Залучення сучасних технологій, таких як цифрові платформи для обробки запитів та виплат, сприяє більш ефективному виконанню соціальних функцій.

Таким чином, роль державної влади у соціальному захисті громадян в умовах військового стану є ключовою для підтримки соціальної стабільності та захисту найбільш вразливих верств населення. Її значення особливо зростає в умовах посилення загроз для населення, викликаних воєнними

діями.

Соціальний захист громадян в умовах воєнного стану є пріоритетним завданням державної політики України, що потребує комплексного підходу, адаптованого до викликів сучасної ситуації. Нормативно-правова база України, включаючи Конституцію, кодекси та спеціальні закони, забезпечує правові основи для захисту найбільш вразливих категорій населення, таких як внутрішньо переміщені особи, ветерани війни, особи з інвалідністю та діти.

У відповідь на виклики воєнного стану державна влада адаптує механізми надання адміністративних та соціальних послуг, що передбачає впровадження спрощених процедур, розширення можливостей цифровізації та оптимізацію використання ресурсів. Разом із тим, система соціального захисту зіштовхується зі значними перешкодами, включаючи руйнування соціальної інфраструктури, недофінансування програм, зростання потреб у соціальній підтримці та демографічні зміни.

Впровадження нових програм, таких як підтримка внутрішньо переміщених осіб, реабілітаційні послуги для осіб з інвалідністю, соціальний супровід військових, є важливими кроками на шляху до підвищення ефективності системи соціального захисту. Однак залишається важливим удосконалення механізмів контролю, адресності та прозорості використання ресурсів, а також залучення громадських організацій і міжнародних партнерів до процесу відновлення.

Ключовими принципами, які мають лежати в основі політики соціального захисту, є солідарність, соціальна справедливість, дотримання прав людини та базові гуманітарні цінності. Їх реалізація забезпечить гідні умови життя для постраждалих від війни та стане основою для сталого розвитку системи соціального захисту в післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех В, Лукашевич М., Туленков М. Соціальна робота і формування громадянського суспільства: монографія. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. 599 с.

2. Болотіна Н.Б. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять. *Право людини.* 2000. № 4. С. 35 – 39.

3. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. Київ. 2005. 382 с.

4. Бондар М. Соціальне забезпечення та соціальний захист в україні. *Економіка та суспільство*, (34). 2021. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10

5. Бюджетний кодекс України: Кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/ 2456-17#Text.

6. Гнатчук, О., Шестакова, К., Яремчук, С. Використання принципів гуманізму в соціальній роботі. *Social Work and Education*, Vol. 9, No. 2. 2022. pp. 188-196. DOI: 10.25128/2520-6230.22.2.1

7. Гончаров А. Поняття соціальний захист. *Право соціального забезпечення.* 2009. Жовтень. 126 – 129.

8. Гордієнко Є.П. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту учасників бойових дій. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 1. С. 117–125.

9. Громадська думка щодо надання соціальних послуг з метою визначення потреб мешканців громади у соціальних послугах департамент проводить анкетне опитування. (через російську агресію). URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/221114.html

10. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text.

11. Житловий Кодекс України від 30.06.1983 р. № 5464-X. URL:

https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/5464-10#Text

12. Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15 грудня 2022 року): ел. збірник / Ред. кол.: О. Васильченко; О. Лотюк; П. Діхтієвський; В. Пашинський; А. Матат. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2022. 203 с. https://law.knu.ua/wp-content/uploads/2024/04/collection_knu_15-12-22.pdf

13. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

14. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text

15. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

16. Закон України «Про соціальні послуги». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text.

17. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text

18. Закон України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/98-%D0%B2%D1%80#Text

19. Земельний кодекс України: Кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III: станом на 23.03.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text.

20. Зозуля І. Поняття «соціальний захист» в контексті наукових досліджень. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. Том 3. № 84. 24 – 29.

21. Івчук Ю.Ю. Соціальний захист окремих категорій громадян в умовах воєнного стану: законодавчі новели та проблемні аспекти. *Актуальні*

проблеми права: теорія і практика. №2 (46), 2023. DOI https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-101-111

22. Кононець В.П. Актуальні питання соціального захисту та надання послуг військовослужбовцям та внутрішньо переміщеним особам. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 3/2024. http://www.lsej.org.ua/3_2024/75.pdf

23. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

24. Копетюк М. Нормативно-правові аспекти визначення понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення». *Історико-правовий часопис.* 2019. № 1 (13). https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/16437/1/15.pdf

25. Короткі огляди публічної політики щодо відновлення України. Матеріали міжнародної конференції On 4-5 July 2022, with Ukraine will host the international Ukraine Recovery Conference (URC 2022). Лугано, Швейцарія. URL: https://uploads-ssl. webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62bf29b-98817ba6afccd0676 _ukr%20-%20URC%20brief%20 final.pdf

26. Кравченко Т.В., Гревцева Є. О. Сучасний стан державного управління соціальним захистом педагогічних працівників в Україні. *Право та державне управління.* 2020. № 1.Том 2. 128 – 134.

27. Кучма О. Л. Соціальний ризик і соціальний випадок: до питання про співвідношення понять. *Держава і право. Юридичні і політичні науки: зб. наук. пр./ Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України*, 2013. Вип. 59. С. 265–269.

28. Кушніренко О. Г. Соціальна держава як базова цінність та принцип конституційного ладу. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Серія «ПРАВО».* Випуск 23, 2017 https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14414/1/Kushnirenko_53-58.pdf

29. Любохинець Л.С. Інституційні аспекти становлення соціальної держави за умов ефективності соціальної політики. *Вісник соціально-економічних досліджень.* 2012. Вип. 1 (44). С. 87-93.

30. Моніторинг аналітичного центру Cedos «Соціальний захист і війна в Україні». URL: https:// cedos.org.ua/researches/soczialnyj-zahyst-i-vij-na-v-ukrayini-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/

31. Наливайко І. Теоретико-правова характеристика соціального захисту учасників бойових дій в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* Розділ V. Трудове право; право соціального забезпечення. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.30

32. Офіційний сайт Міністерства оборони України / Департамент гуманітарного забезпечення Міністерства оборони України. URL: https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-aparatu-ministerstva/departament-gumanitarnogo-zabezpechennya-ministerstva-oboroni-ukraini.html.

33. Офіційний сайт Міністерства оборони України / Служба військового капеланства Збройних Сил України. URL: https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-generalnogo-shtabu/sluzhba-vijskovogo-kapelanstva.html

34. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. К.: Наукова думка, 2020. 254 с.

35. Податковий кодекс України: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text .

36. Порядок проведення комплексного огляду системи соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/663-2022-%D0%BF#n8

37. Посібник «Менеджмент соціальних послуг в умовах війни» від 23.03.2023. URL: https://www. undp.org/uk/ukraine/publications/materialy-trenin-hu-menedzhment-sotsialnykh-posluh-v-umovakh-viyny

38. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2021 р. № 864 «Питання організації моніторингу якості надання адміністративних послуг». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/864-2021-%D0%BF#Text

39. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 травня 2022 р. № 562 «Про затвердження Положення про інформаційну систему переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово оку-пованих російською федерацією». URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/562-2022-%D0%BF#Text

40. Право соціального забезпечення: підручник / П.Д. Пилипенко, В.Я. Буряк, С.М. Синчук та ін. за ред. П.Д. Пилипенка. Київ. Ін Юре, 2008. 504 с.

41. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану: Закон України від 15.03.2022 р.№ 2126-IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/ view/T222126?an=1&ed=2022_03_15

42. Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій : Закон України від 15.03.2022 р. № 2121-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2121-20#Text.

43. Про внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»: Закон України від 14.04. 2022р.№ 2196 – IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/ T161387

44. Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV: станом на 01.01.2023 р. URL: https://zakon. rada.gov. ua/laws/show/1058-15#Text .

45. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022р. № 2136-IX// URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text

46. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»: Указ Президента України від 14.04.2014 р. № 405/2014. URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/ 405/2014#Text.

47. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII: станом на 05.02.2023 р. URL: https:// zakon.rada.gov. ua/laws/show/3551-12#Text.

48. Проблеми та стан сфери соціальних послуг в Україні: ЛЗІ провела презентацію дослідження. URL: https://parlament.org.ua/news/problemy-ta-stan-sfery-soczialnyh-poslug-v-ukrayini-lzi-provela-prezentacziyu-doslidzhennya/

49. Роз'яснення Верховної ради України щодо роботи центрів надання адміністративних послуг у воєнний час. URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/221128.html

50. Розпорядження Кабінету міністрів від 28.10.2020 року №135 «Про схвалення Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери». URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80#Text

51. Рябенко Є.М. Особливості розбудови соціальної держави в Україні засобами освіти. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2010 Вип. 40. С. 146-155.

52. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг.ред. В. П. Горбуліна. К. : НІСД, 2017. 496 с.

53. Селіванов В. М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти: [монографія]. К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2002. 724 с

54. Семигіна Т. В. (). Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України,* № 1-2, 2015. С. 6-11. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VAPSV_2015_1-2_3.

55. Сергієва Л. Формування соціальної політики на рівні національної держави: європейський досвід та Україна. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2008. № 1. С. 202-213.

56. Сергієнко Л.В. Гуманітарна політика України: ідентифікація

складових, об'єктів, суб'єктів та пріоритетів. *Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування,* вип. 2(88). С. 162-173. DOI: https://doi.org/10.26642/jen-2019-2(88)-162-173

57. Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики: монографія: До 10-річчя незалежності України / О.В. Скрипнюк К.: Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького НАН України, УМВ КНИТШ, 2000. 600 с.

58. Скрипнюк О.В. Сучасна зарубіжна правова наука про сутність соціальної правової держави та шляхи її реалізації. *Наукові записки НАУКМА.* Т. 18: Правничі науки. 2000. С. 7-16.

59. Соломка О.М. Соціальний контракт як об'єкт теоретичного аналізу. URL: https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/17257760-c158-4fcf-b470-0cecb148dc14/content

60. Соціальний захист і війна в Україні (24 лютого - 30 квітня 2022). URL: https://cedos.org.ua/researches/soczialnyj-zahyst-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/

61. Соціальні видатки: що й чому фінансувала держава у 2023 році та що зміниться в 2024-му. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3853235-socialni-vidatki-so-i-comu-finansuvala-derzava-u-2023-roci-ta-so-zminitsa-v-2024mu.html

62. Томчук Л.О. Забезпечення стійкості системи надання соціальних послуг в умовах воєнного стану та відновлення України. *Публічне управління і адміністрування в Україні. Механізми публічного управління.* Випуск 39. 2024. DOI https://doi.org/10.32782/ pma2663-5240-2024.39.23

63. Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397

64. Хитрова О.А. Особливості антикризового управління соціально-економічними системами на національному та регіональному рівнях. *Національна економіка. Інтелект* XXI № 2 '2018. URL:

http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2018/2018_2/26.pdf

65. Хорунжий А.В., Швець Ю.В., Ажажа М.А. Правовий аспект забезпечення соціального захисту населення в умовах воєнного стану. Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції за участю молодих учених та здобувачів вищої освіти «Актуальні питання суспільства у сферах екологічної та цивільної безпеки, енергозбереження, менеджменту та економіки». Запорізький національний університет. Запоріжжя: ЗНУ, 2024. 529 с. С. 301-303. URL: https://www.znu.edu.ua/ii_znu/nauka/2024/aktualni-pytannya/zbirnyk_24.pdf.

66. Череп, А., Воронкова, В., & Череп, О. Інноваційні європейські практики диджиталізації як ключовий чинник забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах глобальних викликів. *Socio-Economic Relations in the Digital Society*, 2024. 3(53), 1-9. URL: https://doi.org/10.55643/ser.3.53.2024.566

67. Юридична весна: права людини в умовах воєнного стану:збірник тез Науковопрактичної конференції (м. Харків, 15 квітня 2024 року). Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, редкол.: А. М. Мерник, М. Д. Вовченко. 2024. 215 с. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/20036/1/konf_Yur_vesna-2024.pdf

68. Ethics in Social Work, Statement of Principles. (2004). IFSW, IASSW. URL: https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2015/10/Ethics-in-Social-Work-Statement-IFSW- IASSW-2004.pdf .

69. Global Definition of Social Work. (2014). IFSW, IASSW. URL: https://www.iassw-aiets.org/global-definition-of-social-work-review-of-the-global-definition/.

70. Samuelson C. D. Why were the police attacked on January 6th? Emergent norms, focus theory, and invisible expectations. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice.* Vol. 26, No. 3, 2022. 178–198.

71. The Ethics of Social Work – Principles and Standards. (1994). IFSW. URL: http://raulpage.org/koolitus/ethics1994.html

72. Thomas E. F., McGarty C., & Mavor K.. Group interaction as the crucible of social identity formation: A glimpse at the foundations of social identities for collective action. *Group Processes & Intergroup Relations*, 19(2), 2016. 137–151.

73. Turner R., Killian L. (1993). Collective Behavior. 4th ed. Englewood Cliffs, N. J., Prentice Hall. 414 p.

74. Wood, M. M., Mileti, D. S., Bean, H., Liu, B. F., Sutton, J., & Madden, S. Milling and public warnings. Environment and Behavior, 50(5), 2018. 535-566.